

1322

72

UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

1584

1971 MAJ 15.

Ksz.

ACTA JURIDICA ET POLITICA

JUVENUM

[Tomus IV.]

S Z E G E D

HUNGÁRIA

1970

✓

51252

A IX.-ik Országos Tudományos Diákköri Konferencián bemutatott
és díjat nyert dolgozatok

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

S z e g e d

1970

HORVÁTH SÁNDOR: A HATALOM ÉS AZ ÁLLAM

I. Fejezet: A HATALOM FOGALMA ⁺

Napjainkig a hatalom kérdésével rendkívül sok tudós foglalkozott. Ezek a tudósok a hatalom rendkívül sokféle meghatározását alkották meg azáltal, hogy a hatalom lényegét annak egyes jellemző vonásai kizárólagosként kezelésével közelítették meg, és még a mai napig sem született meg egy olyan meghatározás, amelyet egységesen elfogadnának. A burzsoá irodalomban uralkodó terminológiai bizonytalanság joggal váltotta ki William H. Riker azon megállapítását, hogy "egyáltalán nem vagyunk biztosak abban, hogy miről beszélünk, amikor a terminológiát használjuk". ^{1/}

Egy általánosan elfogadott meghatározás még a szocialista irodalomban sem született meg. Mind Wiatr, mind Bauman Lasswell meghatározásából indulnak ki - amely az elvi megközelítés tekintetében helyes, amennyiben a hatalmat a gazdasági alaptól viszonylagos önállósággal kezeljük, de nem öleli fel mindazokat az elemeket, amelyet a hatalom definíciójának magában kellene foglalnia -, de nem tudnak megállapodásra jutni, hogy melyek azok az elemek, amelyeknek a Lasswell-i meghatározáson túl szerepelnie kell a meghatározásban.

Ez a bizonytalanság szükségessé teszi, hogy röviden végigtekintsük a burzsoá irodalom néhány képviselőjének a hatalom fogalmáról alkotott meghatározását, majd ezt követően a szocialista irodalomban fellelhető nézeteket.

1./ A hatalom fogalmával kapcsolatos burzsoá nézetek

Mint ahogy azt a rövid bevezetőben említettem, a burzsoá irodalomban a hatalom rendkívül sokféle meghatározása látott napvilágot. Nem célom, hogy ezeket teljes egészében áttekintsem, ez nagymértékben meghaladná a dolgozat kereteit. Ezért azokat a definíciókat próbálom végigvenni, amelyek napjaink polgári irodalmában fellelhetők.

⁺ A közölt rész a Konferencián résztvevő dolgozat első fejezete

^{1/} W.H. Riker: Some Ambiguities in the Notion of Power. The American Political Science Review, Vol. LVIII. (June, 1964), 341. p.

Először azokat a definíciókat kívánom tárgyalni, amelyek a hatalom fogalmát a matematika módszereivel látják megoldhatónak. Ezek tárgyalását első helyen indokolja az, hogy ezek a definíciók döntő részükben két személy közötti hatalmi kapcsolatot vesznek alapul, és ezt kívánják kiterjeszteni az egész csoportra azáltal, hogy a résztvevők valamennyi lehetséges párját kimerítően vizsgálják, mint ahogy ez Dahl és Karlsson definíciójánál tapasztalható. Bírálatuk kézenfekvő alapja az, hogy egy egészet semmilyen körülmények között nem lehet a részek összességének tekinteni.

Sharpley és Shubik a hatalomról alkotott definíciójukban a vizsgálódás középpontjába egy döntéseket hozó testületet helyeztek, amelyben azt vizsgálták, hogy a testület egy tagjának milyen esélye van arra, hogy az ő szavazata döntse el véglegesen - ha minimális többséget veszünk figyelembe - a szavazás eredményét.^{2/} Bár ez a definíció nem a fent jelzett kétszemélyes hatalmi viszonyt veszi alapul, a hatalom fogalmához megoldást nem adhat, hiszen a hatalom lényege szempontjából teljesen mellékes, hogy egy adott határozathozó mennyiben dönti el a határozat kimenetelét.

March véleménye szerint egy személy hatalma annál nagyobb, minél nagyobb lehetősége van arra, hogy egy eredményt meghatározott keretek közé szorítson. Ez a definíció a hatalmat befolyásra korlátozza.

Dahl a következő definíciót adta "The Concept of Power" című cikkében: "Intuitív elképzelésem a hatalomról valami ilyen: A olyan mértékig rendelkezik hatalommal B felett, amilyen mértékben kényszeríteni tudja B-t, hogy valamit tegyen, amit egyébként nem tenne."^{3/} Ez a fogalom meghatározás kétségtelenül még szűkebb, mint amit March adott, mivel a hatalom meghatározásánál - mivel kizárólag A-nak B-re gyakorolt befolyását vizsgálja - B visszahatását nem vizsgálja, csak annak valószínűségét, hogy A befolyása mennyiben váltja

^{2/} Ibid. (Megjegyzem, hogy a matematikai módszer alkalmazásával kapcsolatos definíciókat a fenti cikk felhasználásával tárgyalom.)

^{3/} R.A. Dahl: The Concept of Power. Behavioral Science, Vol. 2. (1957) 202. p.

ki B-ből a kívánt cselekvést.

Hasonló meghatározást ad a hatalomról Cartwright, aki a valószínűséget kiiktatja a meghatározásból és helyébe a "pszichológiai erő"-t állítja.

És végül Karlsson definíciójában a hatalom azt a képességet jelenti, hogy egy személy ellenőrzést gyakorol a bárki másnak adott juttatás felett. Vagyis egy adott helyzetben, amelyben i meg tudja változtatni a magatartásokat és ennél fogva az eredményeket is azáltal, hogy változtatja a j-nek adott juttatást (amely j haszná egy eredményért), i hatalma j-nek egy eredmény i általi meghatározásából eredő maximális juttatás és a minimális juttatás közötti abszolút különbség. A hatalom ilyen formában történő meghatározása is csak - jelen esetben - i szempontjából vizsgálja a két személy között fennálló hatalmi kapcsolatot.

Ezen definíciók azon hibája mellett, hogy a hatalmi viszonyt két személy között vizsgálják (kivéve a Sharpley-Shubik meghatározást), még egy fogyatékosága merül fel, mégpedig Dahl, Cartwright és Karlsson definíciója vonatkozásában. Ezek esetében ugyanis lehetséges a hatalom megszűnése, helyesebben nem létezése. Mert míg a Sharpley-Shubik esetében mindig van egy személy, aki eldönti az eredményt, és March definíciójában is szükségesek szerepek egy eredmény előidézésére, addig az említett három esetben a matematikai képlet szerint lehetőség van arra, hogy a két személy között fennálló hatalom egyensúlyban van azáltal, hogy az egyik személy hatalma pozitív akkora, mint a másiké negatív, tehát ezek összege 0. Valójában ezen esetekben sem beszélhetünk azonban a hatalom nem-létezéséről, hanem kizárólag azok egyensúlyáról.

Erősen ellentmondásos a hatalom kérdésében Alfred Pose ^{4/} nézete, aki a hatalmat olyan társadalmi intézménynek tekinti, amelynek feladata a társadalmi összetartás biztosítása, az igazság elterjesztése, és az is, hogy "jó közösséget hozzon létre, hogy védelmébe vegye a csoport általános érdekeit". ^{5/}

^{4/} Alfred Pose: Philosophie du pouvoir. Paris, 1948.

^{5/} Ibid. 20. p.

Megállapítja egyrészt, hogy: "A hatalom létezik, mert nem tud nem lenni, mert anélkül nem lehetne emberi társadalom, mert szükséges a szó legtagabb értelmében". ^{6/} Előtte viszont a következőket mondja: "Az igazság az, hogy a fejlődés, amely által az egyén személyisége egyre inkább megerősödött, a dolgoknak egy olyan állapota fejlődött ki, hogy egy hatalom vált szükségessé a társadalmi összetartáshoz, a primitív ösztön nem lévén többé elegendő". ^{7/} Az ellentmondás nyilvánvaló: egyszer megállapítja, hogy a hatalom létezése szükség-szerű, másrészt azt, hogy a hatalom keletkezett, mégpedig akkor, amikor a primitív ösztön többé a társadalmat nem tudta összetartani.

A meghatározások következő csoportjában azokat kivánom tárgyalni, amelyek a meghatározásnál a társadalmi kontrol alkalmazásával operálnak. Probléma mutatkozik E.V. Walter ^{8/} nézetében, aki a hatalom és a társadalmi kontrol között fokozati különbséget lát, hatalomról akkor beszél, amikor nem vagyunk képesek egy cselekvés ellenőrzésére. A társadalmi kontrol körébe tartoznak viszont azok a cselekvések, amelyek konvencionálisak, vagyis az egyén saját kezdeményezéséből származnak és azok az elhajló magatartások is, amelyeket nem büntetik meghatározott személyek, akiknek feladata a társadalmilag előírt magatartás kikényszerítése. Ahhoz, hogy e nézet hiányosságait világosan láthassuk, szükséges annak ismerete, hogy pontosan miben látja a hatalom és a társadalmi kontrol különbségét:

"Ha egy egyén vagy csoport, amelyet P-nek nevezünk, hogy egy R-nek nevezett választó vonatkozásában előidézzé azt, hogy egy X cselekményt végrehajtsa és R nem hajtja végre az X cselekményt, akkor ha P arra hat, hogy valamely módon - pl. bünteti vagy "megreformálja" R-t - megváltoztassa R-t annak elmulasztása miatt, hogy nem hajtotta végre X-t, ez a folyamat a hatalom egy formája, mivel X-re tekintettel P az R-beni változások forrása." ^{9/}

^{6/} Ibid. 19. p.

^{7/} Ibid. 17. p.

^{8/} E.V. Walter: Power and Violence. The American Political Science Review. Vol. LVIII. June, 1964. 350-360. p.

^{9/} Ibid. 350. p.

A hatalom és a társadalmi kontrol közötti elhatárolás helytelensége nyilvánvalóvá válik, ha figyelembe vesszük azt, hogy egyrészt a konvencionális magatartás a hatalom fogalmából nem zárható ki, mivel ez a magatartás is egy folyamat eredményeként alakult ki, amelyben a hatalom szerepét játszott, másrészt az, hogy elhajló magatartás esetén egyes esetekben nem jelentkezik büntetés, ez sem jelenthet elhatárolást, mivel ez a magatartás is valamely környezet, csoport hatására alakult ki, amely hatalmat gyakorol felette. Ez esetben arra lehet utalni, hogy ez az egyén, csoport nem gyakorol felette hatalmat, de ebből nem lehet arra következtetni, hogy a hatalom nem létezik. Ez a hiányosság visszavezethető arra, hogy a hatalmat kiragadja a társadalomból mint egészből és attól elszigetelt kétoldalu kapcsolatot vesz alapul.

Kétségtelenül kiküszöböli Walter nézetével szemben Felix Oppenheim ^{10/} a társadalmi kontrol és a hatalom ilyen formában való felfogásának hiányosságát, kiemelve amellet, hogy a hatalom szélesebb fogalom a társadalmi kontrolnál. A hatalom szerinte az a képesség, hogy befolyásoljunk, korlátozzunk vagy büntessünk. Ebben az értelemben hatalommal rendelkezni azt jelenti, hogy "képesek vagyunk másokat valaki ellenőrzése alá vetni vagy korlátozni szabadságukat."^{11/} Hogy a társadalmi kontrolt a hatalom részének tekinti, bizonyítja az, hogy a társadalmi kontrol gyakorlását befolyásolásnak és prevenciónak tekinti. A befolyásolás szerinte történhet meggyőzéssel és elrettentéssel, amelyek a cselekvő személyre gyakorolt befolyást jelentenek, másrészt lehetséges a környezet vagy szervezet befolyásolásával, amely a választás lehetőség zárja ki ily módon. Prevenció alatt azt érti, hogy az alternatív lehetőségeket előre kizárják.

Kétségtelen viszont, hogy még így is szűk a meghatározás, mivel nem vonja a hatalom körébe a konvencionális, vagyis az olyan magatartásokat, amelyek az egyén saját kezdeményezéséből

^{10/} Felix Oppenheim: Dimensions of Freedom: An Analysis. New York, 1961.

^{11/} Ibid. 100. p.

erednek, mivel ezzel szemben sem meggyőzésre, sem a befolyás egyéb békés jellegű eszközeinek alkalmazására nincs szükség. Valójában azonban ezek esetében is ott áll a hatalommal az erő, illetőleg ennek megnyilvánulása, az erőszak lehetősége arra az esetre, ha az illető személy a társadalmilag előírt magatartástól eltérne.

Az erő és erőszak kérdése átvezet bennünket ahhoz a kérdéshez, hogy a hatalom fogalmában milyen szerepük van. Ezzel kapcsolatban két szélsőséges nézet alakult ki. Walter a két szélsőséges nézetet a következőkben látja: az első csoportban azokat a nézeteket tárgyalja, amelyek a kooperáció, az autoritás és a kontrol békés módszereit hangsúlyozzák. Mások viszont a kényszert és erőszakot, a konfliktust hangsúlyozzák. Ez a két szélsőséges felfogás két különböző társadalmi modellel alapul. Az egyik nézet, amely a kooperációt helyezi a modell középpontjába, az erőszakot úgy tekinti, mint annak a bizonyítékát, hogy a kooperatív tevékenység összeomlott, bizonyítja, hogy az erőszak ugyanugy a hatalom összeomlását is jelenti, vagyis ezt a helyzetet a hatalom kudarcának tekinti, ezért az erőszakot kizárná a hatalom fogalmából. /Megjegyzem, hogy ezt a véleményt egyértelműen cáfolja a mai Görögországban uralkodó hunta koncentrált hatalma, akik a legféltelenebb erőszakot alkalmazzák./ A másik nézet viszont a társadalmi konfliktusból indul ki, aminél a konfliktus vonatkozásában az erőszak a hatalom döntő formájának látszhat.

Igy például Charles Merriam tiltakozik, hogy sok megfigyelő túlértékeli az erőszak szerepét: "Az erő mohópóliuma, amelyet gyakran a politikai egyesülés fő jellemvonásaként deklarálnak, nem mindennapi használatra szolgál, hanem mint végső eszköz, amikor a meggyőzés és békéltetés minden más intézkedése kudarcot vallott." ^{12/} Kétségtelenül ezzel ellentétes álláspontot foglal el Max Weber, aki mindaddig konfliktusosnak fogja fel a társadalmi kapcsolatokat, amíg egy szereplő saját akaratát mások ellenállása ellen valósítja meg. A hatalmat a következőképpen határozza meg: "Az a lehetőség, hogy egy szereplő társadalmi

^{12/} Charles Merriam: Political Power. Glencoe, Ill. 1950. 21.p.

kapcsolaton belül olyan pozícióban lesz, hogy akaratát ellenállás ellenére végre tudja hajtani, tekintet nélkül arra az alapra, amelyen ez a lehetőség nyugszik." ^{13/} Ugyanakkor kiemeli, hogy az erőszak alkalmazása vagy a fenyegetés egy speciális jellemvonás, amely a szervezeteket mint "politikait" azonosítja. /Weber szerint mind a hierokratikus, mind a politikai egyesülések alkalmaznak kényszert, de míg az előbbiek pszichológiai kényszerítést alkalmaznak, addig az utóbbiak a kényszerítés egy speciális fajtáját, erőszakot alkalmaznak./

Valójában egyik nézetet sem fogadhatjuk el. Mindegyik elutalozza a hatalom és az erőszak vonatkozásában vagy az erőszak vagy a kooperáció szerepét. A hatalom gyakorlása ezek egyike nélkül sem képzelhető el. Mert mindaddig, amíg érdekellentét áll fenn a társadalom tagjai között - amelyek eltűnésére még a kommunizmus viszonyai között sem számíthatunk, nyilvánvalóan megváltoznak az okok, amelyek kiváltják, azok iránya és intenzitása -, feltétlenül szükséges a kényszerítés, amely biztosítja a döntések érvényesülését. Másrészt helytelen lenne a kényszerítés abszolutizálása is, ugyanis ez a hatalom kizárólagosan erőszakon alapuló gyakorlását jelentené, amely a társadalom más hatalomhordozóinak szembefordulását jelentené, amelynek kibontakozása magának a hatalmon lévő csoportoknak a megosztását vonná maga után. Ahhoz, hogy a kényszerítés /erőszak/ és a hatalom gyakorlásának békés megoldásai közötti helyes arányt megtaláljuk, természetesen nem szabad elszakadnunk a konkrét helyzettől. Az állami kényszer alkalmazásával kapcsolatban Lukács a következőket állapítja meg: "...Az államhatalomnak nemcsak a kényszeren kell alapulnia, hanem bizonyos politikának az állampolgárok azon minimális száma részéről történő támogatásán, elfogadásán is, hogy az állam funkcionálni tudjon és hogy határozatait végre lehessen hajtani. Hogy mennyi ez a legkisebb szükséges szám, azt előre nem lehet meghatározni, mert az a konkrét körülményektől függ... Mindenesetre ennek nem kell feltétlenül az állampolgárok többségének lennie..., az szükséges, hogy ezek az állampolgárok annyian legyenek, hogy ... biztosítani

^{13/} Max Weber: The Theory of Social and Economic Organization. New York. 1947. 132. p.

tudják az állami politika alapjainak megvalósítását." ^{14/} Az állam és a hatalom más hordozói között ezt az arányt természetesen nem lehet egységes vizsgálat alapján meghatározni, mert míg az állam a fizikai kényszerítés monopóliumával rendelkezik, amely érvényesül a hatalom más hordozóival szemben is, addig ez utóbbiak számára csak pszichikai kényszerítés lehetősége marad, amelynek hatásossága kétségtelenül kisebb.

Odegard, Carr, Bernstein és Morrison az "American Government" című könyvükben a következőkben látják a hatalom lényegét:

"Általánosságban azt lehet mondani, hogy bármely egyén vagy csoport, amely képes vezérelni és ellenőrizni más egyének és csoportok magatartását, hatalommal rendelkezik. Vagy másképpen a hatalom bármely egyénben vagy csoportban lévő azon minőség, hogy meghozzon és kikényszerítsen döntéseket..., amelyek más egyének vagy csoportok magatartását érintik. A hatalom gyakorlása ezért valamilyen fajta - pl. büntető - szankciók alkalmazását is magában foglalja azon magatartással szemben, amely a meghozott döntésekben kívántaktól eltér." ^{15/} Nem elégszenek meg azzal, hogy pusztán a hatalom általános definícióját adják, hanem kísérletet tesznek arra is, hogy az államhatalmat elhatárolják más szervezetek hatalmától. Két elhatároló ismérvet látnak: 1./ az állam területén élő személyek és szervezetek feletti kizárólagos igazságszolgáltatási hatáskört és 2./ azt, hogy a modern államokban kizárólag az államhatalom használhatja fel a fizikai erőszakot döntései érvényrejuttatásához. ^{16/} Egyrészt az általános definícióval kapcsolatban el kell röviden mondani, hogy a hatalom nemcsak egy irányban hat, vagyis az állam nemcsak parancsol és az állampolgár nemcsak engedelmeskedik kényszer, fenyegetés mellett ^{17/}, mint ahogy állítják, hanem viszonyról lévén szó, a meghozott döntésben a csoportok és egyének hatalma is megnyilvánul, meghatározva annak tartalmát. Másrészt nem tekinthető helyesnek az sem, hogy a hatalom általános fogalmát és

^{14/} R. Lukić: Politicka teorija drzave. Beograd, 1962. 158-159. p.

^{15/} P.H. Odegard-R.K. Carr-M.H. Bernstein-D.H. Morrison: American Government. Theory, Politics, and Constitutional Foundation. New York, 1961. 11. p.

^{16/} Ibid. 11-12. p.

^{17/} Ibid. 13. p.

ebből a fogalom terjedelmének leszűkítésével az államhatalmat úgy határozzák meg, hogy ezzel a politikai pártok, stb. hatalmát egy sorba állítják pl. a kiscsoportokban érvényesülő hatalommal, hiszen a hatalom tárgyát illetően minőségi különbségről van szó.

Befejezésül Harold D. Lasswell definícióját idézem röviden: a hatalmat úgy definiálja, mint "fontos döntések meghozatalát; e döntések fontosságát pedig az értékek elosztására való befolyásukkal mérjük. Az értékek: vágyaink olyan tárgyai, mint a presztizs, a biztonság, a vagyon. Az egyének és a csoportok hatalmát azzal mérjük, hogy milyen erővel vesznek részt a fontos döntések meghozatalában." ^{18/} (Magát a definíció elemzését itt mellőzöm, mivel ez az a definíció, amely legközelebb áll felfogásomhoz, ez alapján fogalmazta meg Bauman és Wiatr is definícióját, így ezeket célszerűbbnek látom együtt tárgyalni.)

2./ A hatalom fogalmának marxista meghatározása

A marxista irodalomban egyértelműen kialakult az a vélemény, amely a burzsoá nézetek alapvető hibájának tartja, hogy azok elszakadnak a valóságtól azáltal, hogy a hatalmat illetőleg a politikai hatalmat a gazdasági alaptól függetlenül vizsgálják. A hatalom fogalma mellett, amelyet szoros értelmezés mellett a felépítmény részének tekintek, szükséges egy másik fogalom bevezetése és ez az uralom.

A hatalom és az uralom elhatárolása nem tekinthető általánosan elfogadottnak a marxista irodalomban. Zygmunt Bauman véleménye szerint, aki a hatalmat, mint egységes kategóriát kezeli, amely az alapot és felépítményt egyaránt magában foglalja, uralom és kormányzás között kell különbséget tenni. "Amikor azt kérdezzük: "kié a hatalom az X társadalomban?", két különböző kérdésre gondolunk, és pedig arra, hogy (a) "kinek az érdekeit szolgálják azok a tulajdonviszonyok, amelyeket az állam az X társadalomban véd?", vagy (b) "az X társadalomban ki hozza a döntéseket a javak osztályok közötti elosztása kérdésében, vagyis ki hozza az állam politikai döntéseit?". Az (a) kérdés az,

^{18/} H.D. Lasswell: Analysis of Political Behaviour. An Empirical Approach. London, 1949. 6-7. p.

hogy "ki uralkodik", a (b) kérdés pedig az, hogy "ki kormányoz?". Az (a) kérdésre azt válaszoljuk: az uralkodó osztály. A (b) kérdésre pedig azt, hogy a hatalmi elit. Más szóval a hatalmi elit azokból áll, akik a döntéseket hozzák a javaknak az osztályok közötti elosztása érdekében." 19/

Ettől eltérő véleményen van Wiatr, aki Bauman nézetét tömören a következőkkel bírálja: "előnyösebbnek tűnik a hatalom és az uralom fogalmainak, nem pedig az uralom és a kormányzás fogalmainak a megkülönböztetése, ugyanis a kormányzás megint felfogható úgy, mint a hatalom bizonyos formája, mint hatalom a szó szoros értelmében. Olyan valaki, aki ugyan nem kormányoz a szó hétköznapi értelmében, vagyis maga nem ad ki kötelező határozatokat, mégis rendelkezhet reális hatalommal azáltal, hogy hatást gyakorol ezekre a határozatokra." 20/

Djordjevics velük szemben nem különböztet hatalom és politikai hatalom között. "Azokban a társadalmakban, amelyekben bizonyos időn keresztül semmi sem változik, és amelyekben az "öregség" /"vének", a rangidős, nem pedig az ur/ biztosítja a fennálló helyzetet és a viszonyok változatlanóságát, az egyén hatásának nincs semmiféle exteriorizációja. Ha a "főnök" /pontosabban az első, a bölcs, a tekintély/ tetteit teljes mértékben azonosítják az alattvalók absztrakcióival, úgy ezt a kényszerfunkciót nem lehet hatalomnak felfogni." 21/ "A politikai hatalom az emberek közötti egyenlőtlenség kifejezője és megszilárdítója." 22/ A politikai hatalom mellett megkülönbözteti az ember "természetes hatalmá"-t. "Az ember természetes hatalmán vagy erején képességeit, erejét és tudását értjük." 23/ Amely azonban csak akkor realizálódhat Djordjevics véleménye szerint, amennyiben saját ellenőrzése alatt vannak az embernek a munkaeszközök. A természetes hatalmat tehát a kizsákmányolás tényével hozza

19/ Zygmunt Bauman: Általános szociológia. Kossuth Kiadó. 1967. 236. p.

20/ Wiatr: Társadalom. Antalffy Gy.- Papp I.: Szemelvények az állam- és jogelméleti szerzők műveiből. (Jegyzet). 1968. II/2. köt. 11. p.

21/ Djordjevics: A politikai rendszer. Antalffy Gy.- Papp I.: Ibid. II/1. köt. 344. p.

22/ Ibid. 351. p.

23/ Ibid. 354. p.

kapcsolatba, mivel a magántulajdon biztosítja a tulajdonos számára azt, hogy hatalma legyen és másokat arra kényszerítsen, hogy számára dolgozzék, és ez az utóbbiakat megfosztja személyi hatalmuktól.

Ez az elhatárolás még kevésbé használható, mint az, amit Bauman javasolt. Vitathatatlan ugyanis, hogy a politikai hatalom mellett vannak egyéb hatalmi viszonyok, mint például a családon belüli atyai hatalom. Szükséges tehát, hogy a hatalom fogalmán belül egy olyan differenciálást tegyünk, amely ezeket a viszonyokat is figyelembe veszi.

Mindezek figyelembe vételével tehát a Wiatr által javasolt elhatárolás tűnik célszerűnek. Ugyanis az uralom mellett, attól viszonylagos önállósággal rendelkező hatalom megkülönböztetése lehetővé teszi, hogy ez utóbbit differenciáltan vizsgálhassuk, mégpedig úgy, ahogy az a valóságban megjelenik.

Ahhoz, hogy a hatalom fogalmát meghatározhassuk, feltétlenül beszélni kell arról, hogy milyen hatalomról van szó. Különbséget kell tenni e tekintetben a hatalom általános fogalma és a politikai hatalom között. A kettő közötti elhatárolást a következőkben látja Wiatr: "Hatalmi viszonyok... szinte minden társadalmi csoportban és környezetben jelentkeznek, ezeket azonban nem mind soroljuk a politikai viszonyok kategóriájába... a kiscsoportban gyakorolt, a tagok közötti személyes köteléken alapuló hatalom nem rendelkezik a politikai hatalom jellemzőivel. A hatalom csak akkor ölt politikai jelleget, amikor a hatalom tárgya valamely szélesebb, belsőleg differenciált és intézményes kötelékkel összefűzött közösség... A politikai pártban, a szak-szervezetben, a nagy gazdasági szervezetben és a hadseregben lévő hatalmi viszonyok, mindenekfelett pedig a legmagasabb szintű hatalom, azaz az államhatalom viszonyai alkotják a politika tulajdonképpeni elemeit." ^{24/} Ez az elhatárolás nemcsak arra ad feleletet, hogy miben áll a hatalom és annak egy sajátos formája, a politikai hatalom különbsége, hanem egyben utal arra is, hogy a politikai hatalom vizsgálatánál az államhatalmat, mint

^{24/} J.J. Wiatr: Az ideológia alkonya? Kossuth Kiadó, 1969. 235. p.

a politikai hatalom egyik fajtáját, mégpedig legmagasabb szintű hatalmat, nem lehet azonosítani a politikai hatalom más megnyilvánulásaival.

a./ A hatalom általános fogalma

A hatalom általános definíciója alatt olyan hatalom meghatározást kellene adni, amely a hatalom különböző formáit foglalná egységes keretbe, beleértve az egyének között, kiscsoportok keretein belül létrejött hatalmat, a politikai hatalmat, ebben az államhatalmat is, "azon helyzetek meghatározására, amelyekben valaki tartós és institutionálisan garantált módon lehetőséggel rendelkezik az emberek olyan magatartását kiváltani, amely az ő beavatkozása nélkül bizonyára nem jelentkezne és amelyre képes a társadalmi kényszer valamilyen formájával, ha nem is mindig erőszak alkalmazásával kényszeríteni másokat." ^{25/}

Véleményem szerint Wiatr azzal, hogy a hatalom általános fogalmához legalább a kényszer valamely formájának alkalmazását kívánja meg, kétségtelenül leszűkíti a fogalmat. Ezt egyszerűen beláthatjuk: például az autoritás, vagyis a tekintélyen alapuló hatalom esetében az autoritással rendelkező személynek ahhoz, hogy másból olyan magatartást váltson ki, amelyet az ő ráhatása nélkül nem tenne meg, nem kell kényszert alkalmaznia szükségszerűen, valamely jellemvonása, amely számára ezt a helyzetet biztosítja, egymagában bizonyos érzelmi töltöttség mellett kiváltja a kívánt eredményt. És azt, hogy ilyen esetben nincs hatalom, nem mondhatjuk. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy adott esetben nem bizonyul elégnék a kívánt eredmény kiváltására, és ekkor kényszer alkalmazására kerülhet sor. Véleményem szerint tehát elég az kényszerítés lehetősége.

A hatalom általános fogalmának meghatározásához bizonyos segítséget Moreno ^{26/} is nyújthat. Bár a "társadalmi atom"-ról alkotott nézeteit nagy óvatossággal lehet csak kezelni, mivel az

^{25/} J.J. Wiatr: Társadalom. Antalffy Gy. - Papp I.: Op. cit. II/2. köt. 12. p.

^{26/} J.L. Moreno: The Sociometry Reader. Glencoe, Ill. 1960. Social Atom. 52-57. p.

emberi kapcsolatokat a társadalom gazdasági alapjától elszakítottan tárgyalja, vagyis kifejezetten a társadalom felszínén jelentkező kapcsolatokra van tekintettel. Moreno szerint minden ember rendelkezik "társadalmi atom"-mal, ezen belül helyezkedik el az "ismerősök tömege" (acquaintance volume). Az egyént az "ismerősök tömegé"-től a "társadalmi küszöb" választja el. Ez a "társadalmi küszöb" kétféleképpen léphető át: vagy úgy, hogy az egyén egy másik személlyel akar kapcsolatba kerülni, vagy úgy, hogy egy másik akar vele. Ennek megfelelően az atomon belül két mag helyezkedik el: a külső mag az, akikkel a kapcsolat kívánt, a belső mag pedig az, akikkel a kapcsolat létrejött. Vitathatatlan az, hogy a társadalmi atom alkalmazásának lehetősége az egyén szempontjából lehetsége. Társadalmi nézőpontból a társadalmi atomok egymásba olvadnak, úgy fog tehát jelentkezni, hogy az egyén több csoport tagja.

Amikor az egyénnel a társadalmi atom külső magjában lévő másik akar kapcsolatba lépni, ez értelmezhető úgy, hogy bizonyos mértékig befolyása alá került, annak autoritását természetesnek veszi eddig a mértékig. A belső magon belüli kapcsolatok különböznek ettől abban, hogy ezek kialakult kapcsolatok, ott viszonylagosan rögzített hatalmi viszony áll fenn. A kapcsolat bizonyos közös tevékenységet tételez fel, amely tevékenységek a kapcsolatban résztvevők egymásrahatásának eredményei. Döntéseket hoznak és a döntések meghozatala kétségtelenül a kapcsolatban résztvevők egymásrahatásának megfelelően alakul. Autoritás esetén, továbbá abban az esetben, ha pszichikai kényszerítés biztosítja a kívánt eredmény részben vagy egészben történő elérését, a hatalom feltétlenül fennáll. Amennyiben a kényszerítés lehetőségének korlátozottsága folytán a kívánt eredmény nem érhető el, vagyis a konfliktus helyzet adott esetben ennél fogva megoldatlan maradt, nem jelenti ez általában a hatalom megszűnését, hanem csak azt, hogy az adott esetben a résztvevők között hatalmi egyensúly áll fenn.

Melyek azok az elemek tehát, amelyeket a hatalom általános fogalmának tartalmaznia kellene? Ehhez Zygmunt Bauman, lengyel szociológus nyújt segédkezet, aki "A hatalom fogalmáról" írott

cikkében "a nem marxista irodalomban előforduló hatalom definíciók öt alapvető és leginkább elterjedt típusát osztályozza. Ez azzal jár, hogy a hatalmat az egyének magatartására gyakorolt hatás bizonyos fajtájaként fogja fel és elvonatkoztatja attól, hogy a hatalom mindig megoldási lehetőség a konfliktusos helyzetben. A hatalom definíciójának ez az öt alapvető típusa a következő: a) behaviorális definíció (a hatalom a magatartás egy bizonyos típusa, amely mások magatartásának megváltoztatási lehetőségéből áll), b) teleológiai definíció (a hatalom bizonyos célok megvalósítása, kitűzött eredmények elérése), c) instrumentális definíció (a hatalom speciális eszközök alkalmazásából áll), d) strukturális definíció (a hatalmat úgy értelmezik, mint a "kormányzók" és a "kormányzottak" közötti meghatározott viszonyt), e) a hatalom mint befolyás definíciója (a hatalom azonos másokra való hatás gyakorlásával)." ^{27/}

Nem tartom szükségesnek a hatalom meghatározásához a kényszer feltétlen alkalmazását. Ugyanis speciális eszköz lehet valamilyen olyan juttatás is, amelyet valamely szerv, csoport vagy személy biztosít, amely vagy aki hatalmi helyzetben van, meghatározott személy, csoport vagy szerv részére, akivel vagy amellyel szemben meghatározott célt kíván elérni illetve akinek vagy amelynek a magatartását meg akarja változtatni. ^{28/} Ezen túlmenően szükségesnek látom kiemelni, hogy hatalom abban az esetben is van, ha adott esetben nincs szükség kényszerítés igénybevételére, mivel a hatás enélkül is elérhető (konvencionális magatartás). Ebben az esetben a kényszerítés, mint lehetőség fog fennállni.

A hatalom fogalmáról Bauman a fentebb idézett cikkében a következő definíciót adja: "a konfliktus tárgyát képező javak elosztásának módját meghatározó döntések; a konfliktusban álló feleket kötelező döntések meghozatalának az adott társadalmi rendszerben intézményesített módja".

Ez a Bauman által adott meghatározás azzal, hogy a döntések meghozatalának társadalmilag intézményesített módjáról beszél, tág értelemben magában foglalja azt is, hogy az adott hatalmi viszonyok mellett a döntést nem korlátozza egyetlen hatalom

^{27/} J.J. Wiatr: Op. cit. 11. p.

^{28/} Vö.: E.V. Walter: Op. cit.

hordozóra, tehát "a hatalom egy bizonyos része azokra esik, akik maguk nem hoznak döntéseket (nem kormányoznak), de a döntések jellegét irányítják".^{29/} Lasswell meghatározása abból a szempontból, hogy a hatalom fogalmának definiálásánál figyelembe veszi, hogy a hozandó döntésre mások is hatnak és ennek mértékét meghatározza, kétségtelenül teljesebb meghatározást adott. Ezek mellett kiemelendőnek tartom, hogy a hatalom konkrét esetben mindig viszony, amelyben egy vagy több hatalomhordozó egy másikkal szemben olyan helyzetbe kerül, ahol ez utóbbi lehetősége, képessége, ereje számára lehetővé teszi, hogy a konfliktus tárgyát képező javak tekintetében a hozandó döntésre nagyobb befolyást gyakoroljon, mégpedig a konkrét döntésre (ez utóbbi az erőviszonyok dinamikus változására utal) viszonylagos erejének megfelelően. Továbbá nem lehet a meghatározásnál azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy az általános értelemben felfogott hatalom nem tekinthető kizárólagosan intézményesítettnek, az állami és társadalmi szerveken kívül, amelyeket tipikusan formál szervezeteknek tekintek, a társadalomban kialakuló egyéb csoportok tipikusan informál jellegűek, ezek összetétele, mérete, céljai, vezetése (vagyis hogy ki vagy kik gyakorolnak a csoport felett befolyást) állandóan változik, a csoporton belül a tagok, a tagok és más csoportok, valamint a csoportok közötti kapcsolatok nem intézményesítettek. Nem szabad azt sem a meghatározásnál figyelmen kívül hagyni, hogy a hatalom nemcsak javak elosztására irányul (javak alatt tágabb értelemben érteni kell olyan általánosan kívánt dolgokat, mint gazdaság, presztizs, társadalmi státusz, biztonság, stb.)^{30/}, hanem meghatározott magatartás kiváltására is.

Mindezek előrebocsátása után a hatalom általános fogalmának következő definícióját javaslom: hatalmon döntés meghozatalának lehetőségét értjük, amely lehetőség az egyének, csoportok, társadalmi és állami szervek egymás közötti erőviszonya mindenkor arányán alapul, és amely döntések kényszer alkalmazása vagy az

^{29/} J.J. Wiatr: Op. cit. 11. p.

^{30/} J.J. Wiatr: Az ideológia alkonya? Kossuth Kiadó, 1969.
234. p.

alkalmazás lehetősége folytán mások magatartását megváltoztatják vagy a konvencionális magatartást fenntartják és a konfliktus tárgyát képező javak elosztásának módját meghatározzák.

b./ A politikai hatalom fogalma

A politikai hatalom fogalmának meghatározása előtt két megválaszolandó kérdés merül fel. Először foglalkozni kell a politikai hatalom történeti jellegével, másrészt választ kell adni arra, hogy a meghatározást olyan egységes formában adjuk-e meg, amely döntően az államhatalomra van tekintettel, vagy az államhatalmat ettől függetlenül határozzuk meg.

Engels "A család, a magántulajdon és az állam eredete" című művében, Lewis Morgan kutatásának eredményeire támaszkodva, mutat rá a magántulajdon, az osztályok és az állam kialakulására. A dolgozat tekintetében az államhatalom kialakulása, és ezzel kapcsolatosan a politikai hatalom kialakulása jelent fontos kérdéseket. Abból kell kiindulnunk, hogy az emberiség történetének hosszú időszakán keresztül nem volt állami szervezet, "bár a hatalom bizonyos, legegyszerűbb formáit megtaláljuk minden emberi közösségben, még a legprimitívebbekben is, megtaláljuk mindenütt, ahol a termelésben kooperáció van, egyszersmind a társadalmi szerepek összefonódnak és kiegészítik egymást". ^{31/} Az ősközösségi társadalomban a vezetők elmozdithatók, visszahívhatók voltak, hatalmuk a közösség beleegyezésén alapult. Ez a hatalom még csak erkölcsi hatalom volt, amely az egész közösség beleegyezésén alapult. A normák betartását a közösség közvetlen reakciója biztosította. A társadalom tagozódása munkamegosztásra vezethető vissza, amelyben az első lépés a barbár népekből a pásztortörzsek kiválása, amely magával vonta a munka termelékenységének növekedését, tehát a vagyon növekedését és a termelés területének kitágulását. Ez "az adott történeti feltételek összességében szükségszerűen magával vonta a rabszolgaságot". ^{32/} A második nagy munkamegosztás a kézművesség

^{31/} Zygmunt Bauman: Op. cit. 220. p.

^{32/} Engels: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Marx-Engels Válogatott Művek, II. köt. Kossuth Kiadó, 1963. 280. p.

kézművesség különválása a földműveléstől, amely a szubadok és a rabszolgák közötti különbségek mellett szükségszerűen létrehozta a gazdagok és szegények közötti elkülönülést, és "az új munkamegosztás a társadalom újabb szakadásához, osztályokra szakadásához vezetett". ^{33/} A földművelés és kézművesség közötti további munkamegosztás révén a munka termékeinek egyre nagyobb részét termelik közvetlenül cserére. Ez a munkamegosztás harmadik lépéseként a kereskedők osztályának kialakulását eredményezte. A munkamegosztás a nemzeti-ségi szervezetet szétbomlasztotta, a nemzetségeket és törzseket felváltották az osztályok, a nemzetségi-társadalmi szervezetet az osztályelnyomó szerv, az állam. Ez a folyamat világosan mutat rá, hogy "az állam... a társadalom terméke a társadalom bizonyos fejlettségi fokán; annak bevallása, hogy ez a társadalom megoldhatatlan ellentmondásokba bonyolódott önmagával, kibékíthetetlen ellentétekre hasadt, amelyeknek leküzdésére képtelen. Hogy azonban ezek az ellentétek, az ellentétes gazdasági érdekű osztályok ne semmisítsék meg egymást és a társadalmat meddő küzdelemben, olyan hatalom lett szükségessé, amely látszólag a társadalom felett áll, az összeütközést tompítja és a rend határain belül tartja; és e hatalom, amely a társadalomból keletkezett, de fölébe helyezi magát, s mindjobban elidegenedik tőle; az állam." ^{34/} Véleményem szerint nem más a politikai hatalom kialakulásának folyamata sem: a politikai hatalom a társadalmi egyenlőtlenség védelmezésének eszköze, ennek következtében fejlődése nem válhat el a társadalmi tagozódás, az osztályok és az állam kialakulásának fejlődésétől.

Mint történeti kategória, szükségszerűen el is kell a fejlődés meghatározott szintjén tűnnie. Marx ezt a következőképp fogalmazta meg "A filozófia nyomorúsága" című művében: "A munkásosztály, fejlődése folyamán, a régi polgári társadalmat olyan társulással fogja helyettesíteni, amely kizárja az osztályokat és antagonizmusukat, és akkor nem lesz többé voltakép-

^{33/} Engels: Ibid. 282. p.

^{34/} Ibid. 287. p.

peni politikai hatalom, mert a politikai hatalom éppen a polgári társadalomban meglévő antagonizmus hivatalos summázása." ^{35/} Általánosabb síkon fogalmazódik meg a politikai hatalom lényege "A Kommunista Párt kiáltványában: "a politikai hatalom, valódi értelmében, valamely osztálynak egy másik osztály elnyomására szolgáló szervezett hatalma". ^{36/}

Másrészt felmerül az a kérdés, hogy hogyan határozzuk meg a politikai hatalmat. Véleményem szerint célszerűnek mutatkozna az, hogy a politikai hatalmat úgy határozzuk meg, hogy abban valamennyi politikai hatalmi viszony kifejezést nyerjen, és emellett kell véleményem szerint egy külön definíciót adni az állam hatalom meghatározására. Ellentkező esetben ugyanis erőteljesen háttérbe szorulna a meghatározás jellegénél fogva azok politikai hatalma, akikkel szemben az államhatalom prioritást élvez.

Bauman a politikai hatalmat a következőképp határozza meg: "A politikai hatalom az osztálykonfliktus tárgyát képező javak elosztási módját meghatározó döntések meghozatalának az adott társadalomban intézményesített módja". ^{37/}

Ez a meghatározás kétségtelenül szűk ahhoz, hogy a politikai hatalom lényegére rámutasson, ugyanis a társadalomban nem kizárólag osztálykonfliktus van, bár feltétlenül ez az alapvető. Ezt felismerve Wiatr arra a következtetésre jut, hogy "a politikai hatalomnak lehetősége van intézményesen biztosított módon hozni olyan döntéseket, amelyek a társadalmi konfliktus tárgyát képező javak elosztásának módját határozzák meg". ^{38/}

Még azonban ez a meghatározás is tulságosan szűk, mivel a valóságban nem kizárólag javak elosztásáról van szó. Ezt felismerve a következőképp határozta meg Wiatr "Az ideológia alkonya" című könyvében a politikai hatalmat: "Hatalmon olyan társadalmilag fontos döntések meghozatalának reális lehetőségét értjük, amelyek /különböző típusu szankciók alkalmazása útján/ szabályozzák

^{35/} Marx: A filozófia nyomorusága. Marx-Engels Művei. IV. köt. Kossuth Kiadó, 1959. 173. p.

^{36/} Marx-Engels: A Kommunista Párt kiáltványa. Marx-Engels Művei, IV. köt. Kossuth Kiadó, 1959. 460. p.

^{37/} Z. Bauman: A hatalom fogalmáról. Studia-Socjologiczne-Polityczne, 1962. 12. sz. 20. p.

^{38/} J.J. Wiatr: Társadalom. Op. cit. 13. p.

mindazok magatartását, akikkel szemben a hatalmat gyakorolják és - különösen - meghatározzák az általánosan kívánt javakért /gazdagság, társadalmi presztizs, biztonság, stb./ folyó versengésből keletkező konfliktusok megoldásának módját." 39/

Hasonlóképpen az általános definícióban elmondottakhoz, itt is szükségesnek találom kiemelni azt, hogy mindig másokkal szemben érvényesül a hatalom, hogy a döntés meghozatalában mások is résztvesznek, és hogy milyen mértékben, erre mutat rá a pillanatnyi erőviszony. Más részt nem találom megfelelőnek a "társadalmilag fontos döntések" körülírást arra, hogy pontosabb képet kaphassunk arról, hogy milyen kérdések tekinthetők egyáltalán társadalmilag fontosnak. Célszerűnek találom ezért a politikai döntések kitételét, amelynek meghatározása elég bonyolultnak tűnik. Anélkül, hogy a "politikai" szó értelmét tüzetesen megvizsgálná, E.H. Carr, angol történész és volt diplomata, nemzetközi viszonylatban a következő leírást adja: "Amikor az államok kooperálnak, hogy a postai és szállítási szolgáltatásokat fenntartsák vagy megelőzzék a járványok elterjedését, vagy a kábítószerek-forgalmát elnyomják, ezeket az aktivitásokat mint "nem politikai"-akat vagy "technikai"-akat írják le. Amint azonban olyan kérdés jön elő, amely magában foglalja vagy azt gondolják magában foglalja az egyik államnak a hatalmát a másikhoz való kapcsolatában, az ügy azonnal "politikai"-vá válik." 40/ Általánosítva ez azt jelenti, hogy szerinte egy adott döntés akkor politikai döntés, amennyiben az a hatalom kérdésévé válik. Elhatárolása annyiban használható, hogy rámutat arra, hogy nem minden ügy - illetve jelen esetben döntés - politikai, ugyanakkor azonban nem fogadhatjuk el azt, hogy mindazon döntések, amelyben a hatalom szerepet játszik, politikai döntések lesznek. Elég utalni a kiscsoportokban létrejövő döntésekre vagy akár - nemzetközi viszonylatban - gazdasági természetű döntésekre. "A Kommunista Párt kiáltványá"-ban adott meghatározás szerint, hogy "a politikai hatalom... valamely osztály-

39/ J.J. Wiatr: Az ideológia alkonya? Kossuth Kiadó, 1969. 234. p.

40/ Idézi: H. and M. Sprout: Foundations of International Politics. Princeton, New Jersey - Toronto - London - New York, 1962. 76. p.

nak egy másik osztály elnyomására szolgáló szervezett hatalma" ^{41/}, nyilvánvaló a politikai hatalom és a társadalom alapstruktúrája közötti lényegi kapcsolat. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a politikai döntés az alapvető, azaz az elnyomó és elnyomott osztályok között kapcsolatot érintő döntés. A modern szociológiai kutatások eredményeként Kulcsár Kálmán és Parkas János a politika fogalmát konkrétabban fogják fel: "A politikában kifejeződnek az osztályok, rétegek, sőt esetleg egyes csoportok alapvető érdekei és egymáshoz, illetőleg az államhatalomhoz való viszonyuk." ^{42/} Véleményem szerint esetlegesen nemcsak egyes csoportokat, hanem állami és párt vezetőket kinevező, megválasztó illetőleg visszahívó döntések is politikai jelleggel rendelkeznek. Nem tagadhatjuk, hogy politikai döntés volt például Dubcek leváltása a CSKP főtitkári tisztségéből, vagy hogy politikai döntés az Egyesült Államok elnökének megválasztása. Nem vitás, hogy ezek személyeket érintő döntések, de ugyanakkor érinti az adott személy közvetlen "törzskarát" is, akik a politika kialakításában, vezetésében igen fontos szerepet játszanak, és akiknek a tevékenységét az adott személy tevékenységeként értékelik. Így politikai döntéseken azokat a döntéseket értjük, amelyek osztályok, rétegek, esetleg egyes csoportok és vezető politikusok alapvető érdekeit és egymáshoz, illetőleg az államhatalomhoz való viszonyukat érintik. Mindezek figyelembevételével tehát a hatalom általános definíciójából a politikai hatalom definíciója a döntések körének a politikai döntésekre való leszűkítésével a következőképp határozható meg:

Politikai hatalmon politikai (osztályok, rétegek, esetleg csoportok és vezető politikusok érdekeit és egymáshoz, illetőleg az államhatalomhoz való viszonyukat érintő) döntések meghozatalának lehetőségét értjük, amely lehetőség az egyének, csoportok, társadalmi és állami szervek egymás közötti erőviszonya mindenkori arányán alapul, és amely döntések kényszer alkalmazása vagy az

^{41/} Marx-Engels: A Kommunista Párt kiáltványa. Marx-Engels Művei, IV. köt. Kossuth Kiadó, 1959. 460. o.

^{42/} Kulcsár Kálmán - Parkas János: A politika mint tudomány. Pártélet, 1969. 7. sz. 36. p.

alkalmazás lehetősége folytán mások magatartását megváltoztatják vagy a konvencionális magatartást fenntartják és a konfliktus tárgyát képező javak elosztásának módját meghatározzák.

Ezek után már csak az államhatalom meghatározása marad hátra. Ennek a meghatározásnak ki kell emelnie, hogy az államhatalom a legmagasabb szintű hatalom, amely a fizikai kényszerítés monopóliumán alapul. Vagyis az államhatalom fogalmát a következőképp lehetne meghatározni:

Az államhatalom a hatalmi erőviszonyban szereplő azon legmagasabb szintű hatalom, amely a fizikai kényszerítés monopóliumával rendelkezik és ezáltal az adott konfliktusokat végső fokon megoldja.

Takács Lajos:

A községi közös tanácsok megszervezése és eddigi
tevékenységük elemzése

I. Hazánk községrendszerének általános fejlődése
és a közöstanácsok megszervezésének szükségessége

Községrendszerünk a tanácsok megalakulásáig kisközségekből álló körjegyzőségekből, valamint nagyközségekből állt. 1949-ben mintegy 3200 községünk volt, ebből 1844-ben működött igazgatási szervezet, mégpedig 1162 nagyközségi és 682 körjegyzőségi formában. ^{1/} 1939-hez viszonyítva már addig is jelentős növekedés észlelhető, hiszen 1939-ben 1790 községi igazgatási szervezet volt. A felszabadulást követő növekedést a tanyaközpontok községesítési programja idézte elő. A tanya-központok községgé alakítása következtében az Alföld egyes részein viszonylag sűrű tanácshálózat alakult ki. A községi igazgatási szervezetünk nagymértékű növekedésére 1950-ben, a tanácsok első választása alkalmából került sor. A korábban már meglévő igazgatási szervezetek mellé további 1105 alakult, ^{2/} ami a tanácshálózat 60 %-os növekedését eredményezte. 1950-ben ugyanis az volt az elv, hogy minden 300 lakosnál nagyobb település rendelkezzen tanáccsal. Ez az átszervezés volt végérvényben az a lökés, amely a régi körjegyzőségi rendszert végérvényesen megszüntette. Ezt a hatalmas változást két ok tette szükségessé:

- a/ a tanácsi hálózat demokratizálása és a
- b/ helyi államhatalmi szervek minden településen való megalakítása.

Mindez tulajdonképpen az államhatalom megerősítését és a lakosság tudatának átformálását célozta.

Míg korábban a községi igazgatási egységek zöme 2-3000 léleknyi nagyságrendű volt, addig az átszervezés után a köz-

1. MT. T.O. 80-23/1965. I. TÜK.

2. Lukácsy Róbert: A községi tanácshálózat továbbfejlesztése.
Állam- és Igazgatás. 1968/10.sz.

ségek átlagos lélekszáma 1000-1500 fő. De nagyon jelentős az olyan községek száma, amelyeknek a lakossága az 500 főt sem haladja meg és igazgatási szervezettel rendelkeznek. 1958-ban a községek száma tovább emelkedett, mivel hatálytalanítani kellett néhány 1950-ben elrendelt községegyesítést.

Hazánkban az utóbbi 2 évszázadban a mezőgazdasági rendeltetésű települések elosztása és rendszere, a termelési mód változása ellenére sem módosult lényegesen. A mezőgazdasági települések rendszere csak a legutóbbi időben az általános fejlődés és a tsz. mozgalom után változott, így a községi tanács tevékenységének körében lényeges változás következett be olyan irányban, amelynek következtében kétségtelenné vált, hogy a tsz-ek üzemgazdasági irányítása nem a községi, hanem magasabb szintű tanácsokra hárult /^{előző}tanács/, de természetesen ez nem jelenti azt, hogy a községi tanácsoknak a helyi tsz. irányításába egyáltalán beleszólása nincsen, továbbá egyre jelentősebbé válnak a községek általános fejlesztése és a lakosság életkörülményeinek a javítása köréből adódó és a községi szervekre háruló feladatok.

Kirajzolódtak a körvonalai annak is, hogy a szocialista nagyüzemű mezőgazdaság üzemegységei a jelenlegi községi tanács-hálózat tervszerű átalakítását, illetőleg egybehangolását igénylik. A tsz-ek nagyarányú átszervezése 1959-ben kezdődött, és mondhatjuk, hogy a mozgalom 1962-63-ra országosan befejeződött. A tsz-ek megalakulása természetesen nem a közigazgatáshoz és annak területi beosztásához kapcsolódott. Előfordult, hogy egy községen belül kettő vagy ennél több tsz. is alakult - főleg az Alföldön honosodott meg ez a megoldás - de előfordult az is, leginkább a Dunántúlon, hogy kettő vagy több község lakossága alkított egy tsz-t, az előző variációval nem kívánok foglalkozni, a második az, ami témához kapcsolódik.

Annak következtében tehát, hogy egy tsz. több községet fogott át, ellentmondások keletkeztek az irányításban, mivel eset-

leg a tsz. mindegyik községtől ellentétes utasítást kapott. Ez természetesen kihatott magára a termelés színvonalára is, de rontotta a hangulatot a tsz. tagság között is. A tsz. mozgalom fejlődése megköveteli, hogy azt az ellentmondást, ami az egyre nagyobb területű termelőszövetkezetek, valamint a szétaprózott tanács-hálózat között fennáll, feloldjuk. A feloldásnak elvileg két útja lehetséges:

- a/ vagy megszüntetjük a több községre kiterjedő tsz-t,
- b/ vagy az illető községek tanácsi hálózatát változtatjuk meg úgy, hogy kialakítjuk a közös tanácsot.

Az első pontban említett megoldás ésszerűtlen, mert egy esetleg már jól megszilárdult és összekovácsolódott tsz-t kellené mesterségesen szétszaggatni, ami természetesen nagyfokú termelés kiesést eredményezne. /Pl. csak az egyik tsz-be kerülneek olyan gépek, amelyek megléte előfeltétele a jó termelésnek./ De ésszerűtlen lenne ez a megoldás azért is, mert sértené az egész szocialista nagyüzemi mezőgazdasági rendszert. A megoldás úgy ésszerű, hogy az igazgatási szervezetet alakítjuk az életnek megfelelően, hiszen egy több községre kiterjedő tsz tagsága annyira összeforr a közös munkavégzés hatására, hogy szinte nem is lehet különbséget tenni a két "volt" község között.

Azonban nem ez az egyedüli oka a községi közös tanácsok kialakításának, hanem még egy sor egyéb ok, amelyekre a későbbiek folyamán fogok kitérni.

Ezek után szeretnék néhány szóban említést tenni a községek lakosságának alakulásáról az 1949-es népszámlálástól folyamatosan.

Az 1949-1960. évi népszámlálások között a községek népességszáma együttesen 162.000 fővel emelkedett /természetes szaporulás/. Ez az 1949. évi népességnek csak 2,8 %-a. Tényleges szaporodás a községek 44 %-ában mutatkozott, 53 %-ában tényleges fogyás következett be, és 3 %-ában a népesség stagnált. Az ország össznépessége ez idő alatt 8,2 %-al növekedett annak ellenére viszont, hogy a községekben a termé-

szetes szaporodás nagyobb volt, mint a városokban, mégis csökkent a községek lakossága mintegy 491.000 fővel. ^{3/}

Az 1960-as népszámlálás után is fokozatosan csökken a községek lakossága, mindez a vándorlási veszteség eredménye.

Itt szeretném ismertetni községeink százalékos megoszlását országosan, a lakosság lélekszámát figyelembe véve: ^{4/}

<u>A községek népességének csoportjai:</u>	<u>számszerint</u>	<u>%-ban</u>
500 fő és azon alul	599	18,7
501-1000 fő	809	25,3
1001-2000 fő	870	27,5
2001-5000 fő	707	22,1
5001-10000 fő	158	4,9
10.001 -15.000 fő	45	1,4
15.001-20.000 fő	8	0,3
20.001 főn felül	2	0,1
Összesen:	3.198	100.-

Az egyes községeken belüli ellátottság és az egyes községeket jellemző központi funkciók mértéke azonban tájanként változó.

Ha megnézzük a térképet, általában azt mondhatjuk, hogy 500 vagy ennél kisebb lakosu község az Alföldön nincsen, a kis-községek a Dunántulra és az északi megyékre jellemzőek. A közös községitanácsok megalakítása is ezeken a helyeken célszerű, ellentétben az Alfölddel, ahol a nagyközségi kategória kialakítására törekednek.

A szocialista államunkban legfontosabb követelmény a lakosság szükségleteinek kielégítése és ezt csak helyes ágazati és területi politikával lehet elérni. A községi tanács ezt a sokrétű feladatát csak növekvő költségvetési, tervezési

^{3/} Községeink főbb adatai 1960-1964. /K.S.H.Bp.1966/1./26.o./

^{4/} U.o.

és igazgatási önállósággal oldhatja meg.

A tanácsra háruló feladatok közül ma a legjelentősebbek a lakosság ellátásával kapcsolatos teendők. Egy adott községi tanács önállósága minél jobban szélesedik, annál jobban lehetőség nyílik a lakosság szükségleteinek a legteljesebb ki-elégítésére.

Minden egyes tanács egy-egy önálló költségvetési, tervezési, gazdálkodó egység. Míg azonban a nagyobb községek a külön-álló fejlesztést illetően általában kedvezőbb helyzetben vannak, addig a kisközségek ezzel ellentétben megfelelő gazdasági bázissal nem rendelkeznek. A kisközségek népességét egy-egy központi fekvésű községbe telepített és ezen községek csoportját kiszolgáló intézmények útján lehet viszonylag és jól ellátni. /Pl. egy ilyen központi fekvésű községben gazdaságos körzeti orvosi rendelőt, gyógyszerterát, egy-egy nagyobb áruházat létesíteni./ A kisközségek egymással, illetőleg a közelükben lévő nagyobb községgel közösen képesek csak ilyen nagyobb volumenű létesítményeket üzemeltetni. Mindez fokozatosan igényli a községekre kidolgozandó fejlesztési tervet.

A kisközségekben a lakosság elvándorlása alapvetően gazdasági okokból következik be, de számottevő a folyamat kialakulásában a parasztlakosság körében a kulturális, kommunális és ellátási téren jelentkező és egyre inkább kiterjedő igény is. A megnövekedett igények a kisközségekben gazdaságosan nem elégíthetők ki és az állam is korlátozza az ilyen célra fordítandó pénzeszközök adását. A községfejlesztési alapból pedig mindezt fedezni nem lehet, mivel a kisközségeknél a községfejlesztési alap évi bevétele olyan alacsony, hogy ennek több évi tartalékolása sem elégítené ki a megnövekedett igényeket. Lehetetlen tehát valamennyi kisközségben a lakosság igényeinek megfelelő intézményhálózat kiépítése. Ezek a települések magukban már ma sem, a jövőben pedig még kevésbé fogják tudni biztosítani a lakosság ellátását.

A tanácsai rendszer biztosítja az állam helyi szerveire hárú-

ló gazdasági-szervező és kulturális-nevelő feladatok megoldásához alkalmas szervezeti formát. Ezen szervezeti formában rejlő lehetőségek kihasználása azonban nem teljes. A funkciókhoz alkalmazkodó területi szervek speciális körzeteinek kialakítása ugyanis nem kellő összehangoltsággal történt meg. A tanács ágazataihoz tartozó községi szintű speciális szervek, valamint a gazdasági irányítást, ellátást végző tanácsirányítás alá nem tartozó szervek munkájának területi koordinációját - az ország területének mintegy 60 %-át kitevő aprófalvas vidékeken - erősen zavarja ezen szervek működési területének az általános területbeosztástól, valamint egymástól való eltérése. A tervszerű településfejlesztést ma kifejezetten gátolja az, hogy:

- a/ a falukörzeti funkciók általában nem koncentrálnaknak a székhelyközségül legalkalmasabb községbe és,
- b/ az intézménynélküli települések nagyrészt nem egy, hanem több községből látják el.

Összegezve az előzőekben említett feladatokat, azt lehet elmondani, hogy a kisközségek a jelenlegi szervezetben nem tudják eredményesen szolgálni a fejlődés során jelentkező szükségleteket, így különösen:

- a/ nem tudnak kellő hatékonysággal foglalkozni a helyi termeléssel, ezen belül is elsősorban a mezőgazdasági nagyüzemekkel kapcsolatos feladataikat nem tudják elég hatékonyan ellátni,
- b/ a kisközségek lakosságát csak a községek csoportjaiból alakított nagyobb körzetekben működő ellátó és szolgáltató intézmények segítségével lehetséges kielégíteni,
- c/ a községek fejlesztése, közüzemekkel való ellátása a korlátozott erőforrások miatt csak minimális lehet, egy-egy nagyobb beruházás megvalósítása több község összefogását igényli,

d/ a kisközségekben a vezetés színvonala sem kielégítő, egyes határozatok pontatlanok, a továbbképzés pedig megoldatlan, vagyis viszonylag alacsony az igazgatási munka színvonala.

A kisközségek tehát sem szervezetiileg, sem működésileg nem tudnak együtt fejlődni a követelményekkel, ezért új szervezeti és működési formát kellett keresni és a formák közül legjelentősebb, amellyel a következőkben részletesen akarok foglalkozni, a községi közös tanács.

A községi közös tanács megalakításának a lehetőségét az 1954. évi X. tv. 2. §-a /2/ bek.-e biztosítja, amely kimondja: "kisebb lélekszámú községek a közelfekvő községekkel együtt közös községi tanácsot alakíthatnak." A közös tanács megalakításának a feltételét pedig az igazgatási területszervezésről szóló 1954. évi 9. tvr. 7. § /2/ bekezdése tartalmazza. Az érintett községeknek a közös tanács megalakítására vonatkozó jogszabályi feltételek szerint:

- a/ kis területűeknek
- b/ egymás mellett fekvőknek
- c/ 500 főnél kevesebb lakosúaknak kell lenni /ez ma már nem tartható a fejlődés követelményeinek megfelelően/.

A közös tanácsok kialakításánál a következőket kell szem előtt tartani:

- a/ számítani lehet-e a közös tanács létrehozásánál a lakosság a pártszervezet, a helyi tsz, a társadalmi szervezetek és a községi tanács egyetértésére,
- b/ lehetséges-e, hogy a különböző speciális körzetek /így különösen: az egészségügyi, állategészségügyi, kereskedelmi, művelődésügyi stb. körzetek/ hatóköre közelítsen a közös tanács területéhez.

Ezeket tulmenősen figyelemmel kell lenni a társadalmi, kulturális körülményekre, a hagyományokra, a közlekedési és utviszonyokra, stb. Ennek során vizsgálni kell:

- a/ a községek társadalmi és kulturális viszonyai mennyiben egyeznek, vagy eltérnek,

b/ a közlekedési viszonyok mennyiben felelnek meg egy intenzívebb kapcsolatnak, és az egyes községek között mekkora a távolság,

c/ a kijelölt székhelyközség rendelkezik-e az elengedhetetlenül szükséges intézményi hálózattal és kijelölhető-e egyéb körzetek székhelyéül.

A közös tanácsok megalakításánál a termelőszövetkezeti és egyéb helyi adottságok mellett tekintettel kell lenni arra is, hogy területük általában 5-8.000 kh. és lakossága 1500-3000 fő között legyen.

A közös tanácsok létrehozása azonban minden feltétel megléte esetén is csak akkor lehetséges, ha ezzel az érintett községek lakossága egyetért. A közös tanácsok szervezése az 1954. évi X. tv. óta folyamatosan történik, ha bár 1954-1963-ig lényeges változás nem következett be, maradtak az 1954-ben megszervezett közös tanácsok, vagy talán még azt is mondhatnánk, hogy számuk csökkent 1958-ban, amikor néhány esetben hatálytalanítani kellett az addigi átszervezést.

II. A közös tanács megszervezésének mozzanatai

1. Belső előkészítés

Ez a munka tulajdonképpen még nem a nyilvánosság előtt történik. A felsőbb tanácsai szervek a rendelkezésükre álló adatok alapján vizsgálják meg, elvileg lehetséges-e, hogy közös tanács alakuljon, e szakaszban még helyszíni vizsgálatokat végezni egyáltalán nem szabad. A belső felmérés lényeges mozzanatai a következők:

a/ először a megyei tanács végrehajtó bizottsága alakítja ki a véleményét arra nézve, hogy a következő időszakban a tervezett községek közül melyek azok, ahol a társadalmi-gazdasági és kulturális helyzet időszerrévé teszi a közös tanács megalakítását,

b/ a kijelölt községekről ezután a megyei tanács titkársága részletes elemzést készít,

c/ ezt az elemzést azután a megye, valamint az illetékes járás politikai és társadalmi vezetőinek egy szűkebb körének kell megvitatni és először itt kell állást foglalni a tanács összevonásáról,

d/ ezt követi az érintett községek hivatali, gazdasági és kulturális szervezetének teljes felmérése /iskola, óvoda, kulturház, népesség, kereskedelem stb. tartoznak ide./

Ezt a felmérést a járási tanács elnöke továbbítja a megyei tanácshoz. Ebben pontosan meg kell jelölnie a községek területét, lakosságát, a tsz.helyzetét, hányan dolgoznak a községben a mezőgazdaságban, milyen a községek kulturális, egészségügyi stb. ellátottsága.

Miután a belső előkészítés lezajlott, kerülhet sor a

2. külső előkészítés-re,

melynek a következő főbb mozzanatai vannak:

a/ az egy közös tanácsba vonandó községek párttitkárai, vb. vezetői, Hazafias Népfront helyi vezetői, továbbá a tsz-ek elnökei jelenlétében ismertetni kell a községek közös tanácsának kialakítására vonatkozó javaslatot, annak indokait, ugyancsak ekkor kell közölni azt is, hogy az esetleges összevonás alkalmával fel szabaduló munkaerőt hol kívánják elhelyezni, erre milyen konkrét elgondolásaik vannak,

b/ ezek után az illetékes tsz vezetőségét, a tömegszervezetek vezetőit fel kell kérni arra, hogy a helyi szerveken keresztül ismertessék a lakossággal a tervezett intézkedést, valamint ennek az intézkedésnek a lényegét, szükségességének az indokoltságát stb. /ez történhet falugyűléseken, párttaggyűléseken, tsz.közgyűlésen, stb./. Nagyon kell ügyelni arra, hogy ezeken a helyeken a lakosság szabadon kifejtthesse véleményét a kérdésről, mert ez a szocialista törvényességet és a demokratizmust sértené.

A véleménynyilvánítás megtörténtét azután jegyzőkönyvbe kell foglalni. Ezt az eljárást mindegyik községben, amely érintett, meg kell tartani,

c/ ezután határozatot kell készíteni, de nagyon kell ügyelni arra, hogy ez a határozat a lakosság tényleges állásfoglalását tükrözze. E határozatban főképp a következőkre kell kitérni:

1. a tervezett intézkeléssel egyetértenek-e,
2. a közös tanács székhelyéül javasolt községet megfelelőnek tartják-e,
3. továbbá fel kell tüntetni az esetleges indokolt megjegyzéseket, észrevételeket, javaslatokat /ilyen lehet pl. utépítés kérése, kirendeltség igénylése, stb./

A további munka a járási tanács elnökére hárul, aki azután az adatokat elemzi, összeveti és jelentést tesz a megyei tanácshoz. A megyei tanács elnöke a hozzá beérkezett iratokat még esetleg kiegészíti és a vb. korábbi állásfoglalásával együtt az egészet - Népköztársaság Elnöki Tanácsához való előterjesztés érdekében - megküldi a Minisztertanács Tanácsi Hivatalához.

Amennyiben a közös tanács megszervezésével az érintett községek nem értenek egyet, úgy a javaslatot nem lehet felterjeszteni.

Ezután e kérdésben végülis a Népköztársaság Elnöki Tanácsa dönt. Ha a NET. a közös tanácsok megszervezését elrendeli, akkor ezt a következőképpen kell végrehajtani:

1. tanácsulást kell összehívni, ahol a tanács az érintett községek végrehajtó bizottságát visszahívja,
2. az érintett községek tanácsait közös tanácscsá kell egyesíteni. Itt a tanácstagok megbízatása a következő általános választás időpontjáig fennáll. /A közös tanács tagjainak a számát - figyelemmel az 1955. évi 8. sz. tvr. 18. §-ában biztosított lehe-

tőségekre - a járási tanácsnak úgy kell megállapítani, hogy a legközelebbi általános tanácsválasztásig a községi választókerületek száma ne csökkenjen./

3. Ezután a közös községi tanács megtartja első ülését, ahol: - a tanácstörvény 40. §-a szerint megállapított számú végrehajtó bizottságot választ. /A legfontosabb akkor, ügyelni kell arra, hogy valamennyi község, lakosságának megfelelő számú vb. taggal képviseltesse magát a közös tanácsban, és hogy az új vb. tagjai lehetőleg a régi végrehajtó bizottságok legalkalmasabb tagjai legyenek./
4. A tanács megalakítja az állandó bizottságokat, megválasztja az állandó bizottságok elnökeit és tagjait,
5. ha esetleg indokolt, akkor határoz a vb. kirendeltség megszervezéséről.

Nagyon fontos a vb. kirendeltségnél a várható munkamennyiség felmérése. Ennek megfelelően kell a kirendeltség feladatait meghatározni. A kirendeltség vezetője feladatát tiszteletdíj ellenében, vagy anélkül is végezheti. A kirendeltség hivatali idejét a munka mennyiségéhez igazodva kell megszabni. Lehet pl. heti 1-2 nap, vagy napi 1-2 óra, de lehetséges napi 8 óras időtartam is.

III. A közös tanácsok működése

1. A közös tanács működése és funkciói

A községi közös tanács, hasonlóan az önálló tanács működéséhez, ellátja a jogszabályokban meghatározott helyi feladatokat. A községi tanács az államhatalom helyi szerve, amely felelős a lakosság, a község egész helyzetéért. Pártunk és kormányunk legfontosabb törekvése, hogy elősegítse ezen feladat megoldását. A tanácsok ezen feladatából kiindulva, a tanácsi igazga-

tás funkcióit a következőképpen összegezzük: 5/

- a/ biztosítja a törvényességet a község területén működő vállalatok, intézmények és az állampolgárok tekintetében, a községi viszonyokat rendeletekkel, hatósági intézkedésekkel szabályozza,
- b/ megszervezi a község fejlesztését a rendelkezésre álló anyagi eszközök felhasználásával,
- c/ gondoskodik a szükségletek kielégítéséről gazdasági, kulturális és szociális téren.

2. Szakigazgatási munka a közös tanácsokban

A közös tanácsba vonással az apparátus létszáma megnő a községekben. Ennek viszont van egy előnye a kisvárosokhoz képest, mégpedig az, hogy az egységes szakigazgatási szervben az ágazati elv elsőlegessége és kizárólagossága megszűnt, a vb. jóváhagyásával a szakigazgatási szerv vezetője osztja el a munkát, alakítja ki az egyes csoportokat a helyi adottságoknak, vagy szükségleteknek megfelelően. Az a tény, hogy most a szakigazgatási szerv vezetője osztja el a munkát, lehetőséget ad neki arra, hogy teljes áttekintéssel rendelkezzen a munkáról. A közös tanácsba vonással a szakigazgatási szervben belül lehetőség kínálkozik a differenciálásra, a munkák között, kezdetben ez nehézséget okozhat a működésben, mivel előfordulhat az az eset, hogy valaki olyan új feladatot kap /utógondozás/, amelyet eddig nem is végzett. A legelső lépés az, hogy ezekkel a káderekkel meg kell ismertetni az illető munka legalapvetőbb elemeit és utána adni csak számukra "teljes jogkört".

A közös tanácsba vonás azonban egy némely helyen problémával is járt, ennek egyik legtipikusabb esete az, hogy a székhely községben a tanácsház rendszerint szűknek bizonyult a létszámban is megnövekedett apparátushoz képest. Az igazgatási munkát azonban a csatolt községekben sem lehet elhanyagolni, sőt teljesen megszüntetni, mert akkor az ott élő emberek azt mond-

ják: "velünk már nem is törődnek egyáltalán" és esetleg ezzel rontanak a település közhangulatát.

3. A közös tanácsok községpolitikája

A közös tanács nagyobb területet fog át, mint az előző tanácsok, éppen ennek megfelelően megváltoznak a tanács feladatai is, olyan új elemek kerülnek ide, mint pl:

- a/ kirendeltségek működésének megszervezése,
- b/ településenkénti fogadóórák biztosítása,
- c/ a települések képviselője,
- d/ a megtöbbszöröződött szervezetekkel való együttműködés stb.

Mind Ezeket a feladatokat a tanács akkor tudja eredményesen ellátni, ha a lakosságtól kellő támogatást kap, ennek azonban az a feltétele, hogy a vezetők már előre megértessék a lakossággal az új forma előnyét. Általában az a szokás, hogy először a társult községekben bizonyítanak a tanácsok, hogy a lakosság hangulata kedvező legyen.

A községpolitika a lakosság és a tanács együttműködése a kitűzött cél elérése érdekében. Hangsúlyozni kell azt is, hogy több ennél, mert nemcsak egyszerű községfejlesztésről van szó, nem urbanizálódásról, hanem az összefüggések teljes áttekintését jelenti. A közös tanácsi községekben pedig különösen fontos, hogy a politikumról a vezetők ne feledkezzenek meg: a települések egymásközi viszonya, az emberekkel, a társadalmi, gazdasági szervezetekkel való kapcsolat, a korábban szétforgácsolt erők összefogásában jelentkezik. A politikum középpontjában mindig az embernek kell állnia a maga életmódjával, igényével, törekvéseivel. A fejlődés, az urbanizálódás sok változást hoz a falu képében, amit a tanács vezetőinek nem szabad szem elől téveszteni.

4. A pártirányítás szerepe a közös tanácsokban

A közös tanácsok megszervezése előtt a kisközségekben tömegpolitikai munka feltételeit általában kedvezően befolyásolta,

hogy mindegyik községben önálló tanács és vb. működött és ezek a pártszervezet irányításával lényegesen hozzájárultak a helyi társadalmi-politikai feladatok megoldásához. A tanács vezetői is általában aktívan résztvettek a párt munkájában, sőt a függetlenített vb. vezetők sok helyen párttiszságot is betöltöttek.

A közös tanács megszervezése után megváltozott a helyzet. Az állami élet a központba koncentrálódott, ott alakult ki szilárd állami bázis. A társközségekben csak vb. kirendeltségek maradtak, a kirendeltségvezető, vagy az állandó bizottság pedig lényegesen kevesebb segítséget tudott nyújtani a pártszervezetnek, mint a korábbi önálló tanács vezetői. Éppen ezért felvetődött a kérdés a megváltozott államigazgatási egységekhez képest, hogyan alakuljon a pártszervezet. Az átszervezés előtt a pártszervezetek működési területe megegyezett az államigazgatási szerv működési területével, községi vagy tsz. pártszervezetről beszéltünk.

A kezdeti átszervezés után általában a párt szervezeti kereteit nem igazították a tanács keretéhez, és valamennyi társult községben változatlanul tovább működött az önálló községi, illetőleg tsz. pártszervezet. Ez a megoldás azonban nem mutatkozott célravezetőnek. A szervezeti összhang hiánya a politikai és gazdasági körzetek között mindenekelőtt a politikai munka hatásfokát gyengítette, emelett bonyolulttá tette a tanács pártirányítását és pártellenőrzését is.

A közös tanács a központi községbe összpontosította a párt legjobb kádereit és ez a körülmény nagyon gyengítette a társközségekben maradt önálló pártszerveket. Ennek következtében a székhelyközség pártszervezete szükségszerűen kiemelkedett a többi pártszervezet közül és a közös tanács pártirányítását szinte kizárólag ő látta el, ami nagymértékben csorbitotta a társközségek pártszervezeteinek jogkörét. Éppen ezért ez a megoldás nem mutatkozott kielégítőnek és egy másik megoldást próbáltak alkalmazni, amelynek lényege az ún. körzeti pártszervezetek voltak. Ez abból állt, hogy valamennyi összevont

község pártszervezetét egyesítették és az addig önálló párt-szervezetek helyett csak pártcsoportok működését biztosították. Ennek a megoldásnak az volt az előnye, hogy a politikai és gazdasági körzethatárok megegyeztek, hátránya viszont az volt, hogy rontották a tömegpolitikai munka feltételeit a társköz-ségekben. /Pl. a jó pártkádereket elvonta a vezetőség a társ-községekben működő pártcsoportoktól és így ezek a csoportok nem voltak működőképesek, csökkent a tekintélyük, stb./

Végül a legalkalmasabb megoldásnak az mutatkozott, hogy minden községben meghagyták az önálló volt pártszervezetet, csak egy csucsvezetőséget létesítettek valamennyi községre kiter-jedő illetékességgel. Ezen esetben a társult községek pártszer-vezete a csucsvezetőséghez tartozik, de megtartja saját önál-lóságát és illetékességét. E megoldás előnye az, hogy megte-remti a szükséges összhangot a közigazgatási, valamint a po-litikai körzethatárok között. A szellemi erőket a központba koncentrálja, ugyanakkor kedvező feltételeket teremt az önál-ló községi és tsz. pártszervezetek eredményes munkájához. Az általános tapasztalat az, hogy a csucsvezetőség esetén emelke-dik a politikai munka színvonala valamennyi községben. Ez a megoldás elősegíti a székhely - és társközségek integráció-ját és színvonalbeli különbségének csökkenését. A közös ta-nács ellenőrzését és irányítását általában a csucsvezetőség látja el vagy esetenként az összevont taggyűlés.

5. A közös tanácsok munkájának ellenőrzése

A közös községi tanácsok működésének vizsgálatánál a vizs-gálattal megbízott előadónak különféle szempontokat kell figyelembe vennie. Mindjárt az első, s egyben a legfontosabb szempont, hogy az adott közös tanács megszervezése elérte-e a célját. Ezen belül meg kell vizsgálni, hogy miként alakult a tanács és a tsz. kapcsolata, mennyiben változott a tanács a lakosság részére végzett szolgáltató tevékenységének a szin-vonala. Nagyon fontos, hogy a tanácson belül a székhelyközsé-

gekhez képest a tanácshoz tartozó tagközségek ne kerüljenek hátrányosabb helyzetbe és ennek az egyenlő pozíciónak meg kell nyilvánulnia a tanácsok fejlesztési politikájában, a tanácsai szervezetben való képviselleti és megjelenési arány alakulásában, valamint a vb. kirendeltségek tevékenységében is. A vizsgálatnak ki kell terjedni a tanácsoknál alkalmazott munkamódszerekre is, amiből képet kaphat az ellenőrzéssel megbízott előadó a testületi tevékenységről, szervezési feladatokról, a vb. vezetők irányító tevékenységéről stb. Fel kell tárni, hogy a lakosságot ellátó különféle intézmények működési körzetei /anyakönyvi kerület, adó, iskola, egészségügyi körzet, állatorvosi körzet, stb./ mennyiben azonosak és megfelelően összehangoltak-e a közös tanács működési körzetével.

A vizsgálat során ki kell kérni a helyi pártszervezet titkárnak, tsz. elnökének, a Hazafias Népfront Bizottság titkárnak és a tömegszervezetek képviselőinek véleményét is, ezzel párhuzamosan ellenőrizni kell, hogyan alakul a közös tanácshoz tartozó községekben a tanácsai szervek kapcsolata a helyi párt, és tömegszervezetekkel és melyek e kapcsolat formái.

A jelentésben elemezni kell azt is, miként oszlottak meg a költségvetési alapok a székhely és a társközségek viszonylatában, miként elégítik ki a lakosság közvetlen kommunális szükségleteit, s milyen ennek a fejlesztésnek az aránya. A közös tanácsok szerveinek működésével kapcsolatban meg kell állapítani milyen a működés tervszerűsége, tudatossága, az állandó bizottságok munkájának a színvonala, a vb. kirendeltségek száma stb.

IV. A közös tanácsok munkájának értékelése

Győr-Sopron megyében

A Minisztertanács Tanácsai Hivatala idevonatkozó határozata alapján minden megye, így Győr-Sopron megye vezetősége is elkészítette a helyi terület rendezési tervét.

1950-ig a tanácsok megalakulásáig két megye volt, Győr és Sopron megye és ez 113 államigazgatási egységből állt. A tanácshálózat kialakulásával a két megye egyesült Győr szék-hellyel és az így megalakult új megye területén lévő 174 községben 165 önálló és 9 közös tanácsot szerveztek. ^{6/}

Ahogy már az általános bevezetőben ~~már~~ említettem, a megyében sem tudták a kisközségek a lakosság anyagi- gazdasági és kulturális szükségleteit kielégíteni, fejlesztési alapjuk szintén kicsi volt, és a tsz. mozgalom győzelmével, valamint az iparosodó körzetek elszívó hatásával csak kritikussabbá vált a helyzetük.

A Minisztertanács 1965_ös határozatai alapján a megyében a következő általános rendezési tervet dolgozták ki:

a/ Győr-Sopron megye területén 50 falukörzetet alakítanak ki,

b/ a területrendezési terv megvalósítása után a megyében 93 államigazgatási egység működne, 51 közös tanács, és 42 önálló tanács./1970. júliusáig a megyében 34 közös tanácsot szerveztek./

Ez a területrendezési javaslat az 1966-70-ig terjedő időszaktól foglalná magában. A terv alapján először 1966-ban tett a megye javaslatot a NET-hez a közös tanácsok kialakítására, és a NET a 25/1966. sz. határozatával 11 községi közös tanács megszervezését engedélyezte, engedélyt adott továbbá három községi közös tanácsnak további egy községi tanácssal való egyesítésére.

A megyében 1970-ben is tovább folytatódik a nagyarányú átszervezési munka, ennek megfelelően 1970 július 1-el 13 új községi közös tanácsot szerveztek /19/1970 NET határozat/.

A községi közös tanácsok megszervezésével egy-egy új tanácsra átlag 1500 fő esik, de akad olyan község is, amelynek a lélekszáma meghaladja a 2000-et, viszont található ellen-

^{6/} MT. T. O. 692/1963. sz.

tétesen olyan példa is, ahol kettő vagy három csatolt község lakóinak a száma sem éri el az 1000 főt.

A megye minden járásában a községfejlesztési pénzeszközök felhasználásánál segítőkészség mutatkozik a székhelyközségek munkájánál. Számos esetben kölcsönökkal is segítették a társközségeket, pl. a vágiak 80.000 Ft-ot adtak Rábasebesnek ravatalozó építésére, Barbacs község Maglócának járdaépítésre adott előleget, ugyancsak járdaépítés céljából adott 30.000 Ft-ot Mórighida Rábaszentmiklós községnek. Ezekből a példákban is látszik az, hogy a székhelyközségek nem használják kie előnyüket és a társközségek kérelme is megfelelő elbírálásban részesül.

Nagyon érdekes jelenséget tapasztaltam Rábcakapi - Cakóháza - Tárnokréti községek együttműködése terén. A jelzett községekbe folyamatosan érkeznek be a községfejlesztési pénzeszközök. Így tervet készítettek arra, hogy a három községbe beérkező pénzeszközöket hol, milyen ütemben fogják felhasználni és ezzel elérték, hogy ezen községekben a községfejlesztési munka folyamatosan haladt.

A területi szervek felváltva tartják üléseiket a székhelyközségekben és a társközségekben. Ez alól még 1966-68-ig kivétel volt Bágyogszovát, Ebergőc, Püski és még néhány község.

Általában a közös tanács alá kerülő napirendei pontok megfelelően foglalkoznak a társközségek problémáival, de ez alól is kivétel volt Bodonhely község. Előfordult néha ugyan, hogy egy-egy napirendnél elmaradt a társközségek problémájának a megtárgyalása, de ez nem volt rendszeres és nem is jellemző a községi közös tanácsokra.

A községi közös tanácsok kialakítását megelőző szervező munka során a társközségek részéről probléma volt, hogy ügyesbajos dolgaik elintézése céljából a távolabb levő székhelyközségbe kell menniük. Ezért eleget téve a lakosság kívánalmának: Maglócán, Zsebeházán, Rábaszentmiklóson és még néhány községben végrehajtó bizottsági kirendeltséget létesítettek.

Az tapasztalható, hogy a végrehajtó bizottsági kirendeltségek működése általában mindenütt kielégítő, a kirendeltségvezetők megfelelően végzik munkájukat és a lakosság is elégedett tevékenységükkel. A községek területén bekapcsolódnak a társadalmi életbe, elvégzik az ezzel kapcsolatos szervezési feladatokat és a községfejlesztési munkákat. Munkaidejük azonban nincs kihasználva, ügyforgalmuk rendkívül alacsony, az iktatott ügydarabok száma évi 130-160 között mozog, és évente 20-25 hatósági ügyet intéznek, anyakönyvvezetéssel pedig alig van munkájuk. Néhány helyen még személyi problémák is tapasztalhatók. Az ügyiratkezelés is kezdetben sok kifogásolni valót hagyott maga után, a kirendeltségvezető nem ismerte az ügyiratkezelési utasítást sem, az iratokat érkezés szerint vette nyilvántartásba, ennek az lett az eredménye, hogy az azonos tárgyú ügy 3-4 szám alatt is szerepelt. A mutatózásnál is hiba volt a vezérszó nem megfelelő kiválasztása, általában az első szó kezdőbetűjével történt a mutatózás.

A tapasztalat azt mutatja, hogy egy-két helyen egészséges versengés alakult ki a közös tanácsba tömörült községek között. Jó példa erre a csornai járásban Rábcakapi és Tárnokréti közös községi tanácsok munkája. 1966-ban mikor Tárnokréti tanács még önállóan működött, ott nem végeztek társadalmi munkát. A közös tanács megalakulása óta a másik község példája nyomán most Tárnokrétin végzik a legtöbb társadalmi munkát. Ezen kívül még több községben is tapasztalható, hogy a társközségek egyike azért ajánlott fel társadalmi munkát, mert tudomására jutott a másik község felajánlása.

A községi tanácsoknak a helyi termelőszövetkezettel a kapcsolata jó, aminek kézzelfogható bizonyítéka, hogy a tsz-ek igen erőteljes segítséget nyújtanak a társadalmi munkák megvalósításában. Azonkívül segítik a tanácstagokat fogatokkal, hogy ők a testületi üléseken résztvehessenek. A tsz-ek vezetői általában a közös tanácsok elé időben és pontosan küldik meg az egyes aktuális jelentéseket.

Megvizsgáltam továbbá azt, hogy emelkedett-e a testületi szer-

vek munkájának a színvonala a közös tanács megalakulása után. Ezt leginkább a testületi szervek elé kerülő beszámolók, a hozott határozatok és munkatervek alapján lehetett lemérni. Ezeken a helyeken azt tapasztaltam, hogy a várt színvonal-emelkedés nem mindehol következett be. Azok a községek, amelyek az átszervezés előtt is jól működtek, a határozataik is jók voltak, ott a közös tanács kialakulása után sem csökkent a színvonal. Nem tapasztaltam ezt azokban a községekben, amelyekben a közös tanács megalakulása előtt gyenge volt a munka. Az ilyen községekben a tanácsülések munkája azért nem megfelelő, mert általában ezeket az üléseket nem megfelelően készítették elő a vb. ülésein, vagy a másik hiba az, hogy a napirendi pontokhoz nem készítenek egyáltalán határozati javaslatokat, vagy ha készítenek is, csak egyet és a résztvevők nem tudják közülük a leghelyesebbet kiválasztani. A későbbiek folyamán pedig a hozott határozatokat csak formálisan hajtják végre, vagy egyszerűen mellőzik őket.

A tanácstagok aktivitásában is változás mutatkozott, míg korábban 4-5 tanácstag szólt hozzá, a közös tanács megalakulása óta ez a szám 6-7-re emelkedett. Javult általában a tanácstagoknak a testületi üléseken való megjelenése is. A legtöbb helyen jó ez az eredmény /pl. Bágyszovát és Bodonhely községi tanács munkájának a vizsgálata megmutatja, hogy míg 1966-ban a tanácsüléseken való megjelenési arány 54 % volt, addig 1967-ben ez a szám 82 %-ra emelkedett, a vb. üléseken való megjelenési arány is hasonló képet mutat./

Az előzőekben említett problémák azonban csak az átszervezés kezdeti időszakában /1966-68/ jelentkeztek, ma már csak kivételes jelenség az igazgatási munka gyenge színvonala. Győr-Sopron megyében az átszervezés 1970-ben fejeződik be. Ennek egyik fontos mozzanata volt Kapuvár község városrá nyilváníttása /27/1969. NET.határozat/ és vele együtt a Kapuvári járás megszüntetése /26/1969. NET.hat./. A Kapuvári járáshoz tartozó községeket a soproni, illetőleg a csornai

járáshoz csatolták fekvésüknek megfelelően. Négy község pedig igazgatásilag Kapuvár város irányítása alá került.

Az átszervezések és a módosítások eredményeként a megyében jelenleg 34 községi közös tanács működik, amelyeknek megoszlása járásonként a következő:

1. Csornai járás: 38 községi /13 közös/ tanács, amely összesen 58 községet egyesít.
2. Győri járás: 30 községi /9 közös/ tanács, amely összesen 42 községet egyesít.
3. Mosonmagyaróvári járás: 21 községi /4 közös/ tanács, amely 25 községet fog át.
4. Soproni járás: 29 községi /8 közös/ tanács, amely 40 községet fog át.

Megyei viszonylatban tehát ennek megfelelően 1970 végére a következő végérvényesnek mondható igazgatási hálózat alakul ki: 4 város, 169 község és 122 községi /34 közös/ tanács.^{7/}

A továbbiakban néhány általános tapasztalatot szeretnék levonni a közös tanácsok működéséről.

A közös tanácsok megszervezése óta - elmondhatjuk - már több mint egy évtized telt el, és ebből a távlatból vizsgálva megállapítható, hogy a lakosság legnagyobb része egyetért az átszervezéssel. Ma már elmondható, hogy a közös tanácsokba való átszervezés előtt voltak aggályoskodók is, hangoztatták, hogy a közös tanácsok:

- a/ elsorvasztják a községek önállóságát, ami sok esetben a tradíció, az önállóság, az egészséges lokálpatriotizmus rovására megy,
- b/ nem fog érvényesülni az arányos képviseleti elv, a kisközségek nem tudják megfelelően képviselni az érdekeiket a tanácsban,
- c/ fejlesztési igények eltérően jelentkeznek és ebből nézeteltérések származhatnak,

7. Kimutatás Győr-Sopron megye községeiről és városairól. Megyei tanács irányelvei. 1969.

d/ voltak olyanok is akik azt mondták, hogy az összevonás visszahozza a régi körjegyzőségi rendszert, ahol az elmaradt községek másodrangúak voltak,

e/ egyesek csak a gazdasági alap megfelelő átszervezése után akartak hallani a közös tanács kialakításáról.

Megállapíthatjuk, hogy a közös tanácsok megszervezése időszzerű volt, az előbb említett ellenérveket pedig sorra meg lehet cáfolni, hogy csak ezek közül egyet említsek a körjegyzőséggel való összehasonlítást. Sokan a formai hasonlóságot hajlamosak tartalmi hasonlósággal együtt használni. Az tény, hogy a körjegyzőségek idején is több község tartozott egybe, itt a lakosság a falu életébe, gazdaságának, kulturális igényének kialakításába kevésbé szólhatott bele, azt, hogy most széles körben érvényesül a demokratizmus, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a tanácstagokat a falu lakossága választja és olyanokat választ, akik a község érdekeit képviselik. Helytelen tehát az, ha valaki a körjegyzőségek és a közös tanácsok közé egyenlőségjelet tesz.

V. A közös tanácsok munkájának továbbfejlesztése

E részben szeretnék a közös tanácsok munkájának fejlesztésével foglalkozni, figyelembe véve a tanácsok szerepét az új gazdaságirányítási rendszerben. A közös tanácsok munkájának a segítségét három feladatkörön belül kell vizsgálni:

- a/ szervezeti feladatok,
- b/ hatásköri feladatok,
- c/ működési módszerek és elvek.

A szervezeti feladatok keretén belül a közös tanácsok megszervezésének jogszabályi meghatározása lenne a legfontosabb, mivel a közös tanácsokkal mindössze az 1954. évi X. tv. és az 1954. évi 9. tvr. foglalkozik. Szükséges lenne, ha a jogszabályalkotásunk az új helyzet figyelembevételével szabályozná a közös tanácsok szervezetének feltételeit és össze-

foglalná a szervezés gyakorlatban is bevált legfontosabb irányelveit. ^{8/}

Hatásköri feladatok: 1954. évi X. tv. 6. §-a /2/ bek. kimondja: "A tanács vezeti a helyi társadalmi, gazdasági és kulturális tevékenységet".

A tanács hatáskörének a bővítését jelentené, ha az államhatalmi szerv gazdaságpolitikai és egyéb célkitűzéseit a területén működő gazdasági egységek jobban figyelembe vennék. Vagyis nagyobb lehetőséget kellene adni a tanácsoknak az alájuk nem rendelt szervek működésének ellenőrzésében és koordinálásában /gazdasági és pénzügyi önállóság/.

A működési elvek és módszereknél csak néhányat szeretnék megemlíteni:

a/ tudjuk, hogy a tanács munkájára erősen kihat a tanács-tagok választókerületi tevékenysége, tehát nem közömbös, hogy kik a választók küldöttei és mekkora azok működési körzete.

Az aprófalvas területeken egy-egy tanácstagra 15-20 fő jut általában, ami nem teszi lehetővé az eredményes munkát, ezért célszerű lenne a választó-kerületek területi növelése,

b/ sokszor a munka elaprózását jelenti a sok állandó bizottság létrehozása, ezért célszerűbb lenne, ha csak néhányat szerveznének /pl. kulturális, gazdasági/, majd ezeket tovább differenciálhatnák,

c/ a testületi tevékenység nagyban függ az apparátus felszereltségétől is: megfelelő irodai felszerelések, jármű, sokszorosító és más irodai gépek beszerzése válna szükségessé,

d/ a járási vezetés megfelelően álljon kezdetben a közös tanácsok mellé, segítse őket a problémáik megoldásában.

Befejezésül csak még annyit szeretnék mondani, hogy az elmúlt időszak igazolta: helyes célkitűzés volt a közös tanácsok

8/ Radó Imre: A községi közös tanácsok munkájának fejlesztése. Állam és Igazgatás 1967/3.szám.

létrehozása. Nőtt a községek önállósága, emelkedtek a gazdasági és kulturális lehetőségek, javult a tanácsi munka.

Ugyanakkor megállapítható az is, hogy a közös tanácsok kialakulásával csak elkezdődött az a munka, ami a tervszerű, magasabb színvonalu településfejlesztést, a lakosság jobb ellátását szolgálja.

Szolnoki Erzsébet és Pusztai Piroska:

NÉPGAZDASÁGUNK BÜNTETŐJOGI VÉDELMEÉNEK EGYES
JELLEMZŐ VONÁSAI A FELSZABADULÁSTÓL A BTK-IG

I.

Büntető jogalkotásunk a II. világháború utáni
válság időszakában

A szerzők e fejezetben bemutatják Magyarország politikai, társadalmi, gazdasági helyzetét közvetlenül a felszabadulás után. Ismertetik azokat a jogszabályokat, amelyek egyfelől kiiktatták a feudális maradványokat és a fasiszta joganyagot büntetőjogunkból, másfelől pedig büntetőjogi szankciókkal biztosított szervezeti feltételeit szolgáltatták az állami apparátus és a gazdaság normális működése megteremtésének az 1945-46-os években. Értékelik e korszak legjelentősebb büntető jogszabályát - 8800/1946. ME sz. rendeletet - amely a gazdasági rend védelméről, s ezen belül az árdrágító visszaélésekről szólt, s egészen az új Btk. megalkotásáig kiemelkedő szerepet töltött be.

A fejezet azoknak a tényeknek a vizsgálatával zárul, amelyek a gazdaság helyreállítása sikeres folyamatát jellemezték a stabilizáció utáni időszakban és egy olyan 3 éves gazdasági terv készítését, amely már a nemzetgazdaság teljes helyreállítását tűzte ki közvetlen feladatul.

II.

Büntető jogalkotásunk a teljes helyreállítás
időszakában

A terv sikeres megvalósítása a tervben előírányzott beruházások megfelelő végrehajtásától függött. Békepengőre átszámolva közel másfél milliárd beruházási összegből 389,2 millió pengő jutott a közlekedés helyreállítására, 387,25 millió

a kulturális célokra, 281,5 millió volt a közvetlen mezőgazdasági beruházások összege, ami a közvetettel együtt 500 milliót jelentett. Közel 224 millió szolgáltatta az ipar helyreállítását, fejlesztését. Bár a legtöbb beruházás az ország, az egész lakosság érdekeit szolgáltatta, viszonylag mégis nagyobb mértékben kellett növelnünk azokat a beruházásokat, amelyek közvetlenül a falut szolgálták. E - mintegy 500 milliónyi - beruházásból 202 millió a szövetkezetek megerősítését célozta, mivel már ekkor világossá vált, hogy a népi Magyarország gazdasági életében a szövetkezeteknek összehasonlíthatatlanul nagyobb szerepet kell játszaniuk.

A tervtörvény végrehajtásaként megjelent 10.070/1947. Korm.sz.rendelet a szigorú tervgazdálkodás körébe vonta azokat az üzemeket, amelyek továbbeladók részére termeltek és elemi erővel hajtott munkagépet használva legalább 10 alkalmazottat foglalkoztattak. Idevonta azokat az üzemeket is, amelyek közvetlen fogyasztóknak is termeltek és elemi erővel hajtott munkagépet használva 20 alkalmazottat foglalkoztattak, továbbá azokat, amelyek elemi erővel hajtott munkagépet nem használtak ugyan, de legalább 25 alkalmazottat foglalkoztattak. Ezek az üzemek működésüket jóváhagyott részletterv keretében voltak kötelesek folytatni és bármiféle beruházásra csak az Országos Tervhivatal engedélye alapján voltak jogosultak.

A rendelet az engedély nélküli beruházást vétségnek nyilvánította és egy évig terjedhető fogházbüntetéssel rendelte büntetni.

Ugyancsak a tervtörvény végrehajtását szolgáltatta a 10.520/1947. sz. miniszterelnöki rendelet, amely a tervmegbizottakról rendelkezett.

A hároméves terv átfogó jellegű büntetőjogi védelmét a 14.200/1947. Korm.sz. rendelet adta. E jogszabály rendelkezései két csoportba sorolhatók.

1./ Ide tartoztak azok a törvényi tényállások, amelyek szerkezetüket és a cselekményt illetően azonosak a 8800/1946. ME sz. rendelet 7 §. 1-5 pontjai, illetőleg 8. § 1. pontjában megha-

tározott törvényi tényállásokkal, azaz az eltéréssel, hogy a jogalkotó itt az 1947. XVII. tc-re utalva kifejezésre juttatta a büntetendő cselekményeknek a tervvel való kapcsolatát. A 14.200/1947. Korm.sz.rendelet a 8800/1946. ME sz. rendelettől csupán jogi tárgyában különbözött. A rendelet alapján az olyan cselekmények voltak büntetendőek, amelyek a tervet sértették, vagy veszélyeztették. Ha ez nem volt megállapítható, a cselekményt közellátás érdekét veszélyeztető büntettként kellett elbírálni, azaz a 8800/1946. ME sz. rendelet került alkalmazásra. A két jogszabály egymással az alternativitás viszonyában volt.

2./ A kormányrendelet második része olyan bűncselekményi alakzatokat vezetett be büntetőjogunkba, amelyek csupán a tervgazdálkodás viszonyaira jellemzőek. E bűncselekmények jogi tárgyukat tekintve különböző büntetési kategóriákba tartoztak. Míg a hitel tervtől eltérő felhasználásnak, az ellenőrzés kijátszását szolgáló hamis könyvvitelnek, a tervmegbízottakra vonatkozó rendelkezések megszegésének és a tervet veszélyeztető gondatlan rongálásnak a jogi tárgya a gazdasági igazgatás rendje volt, addig a 7. §-ban meghatározott aktív szabotázs tárgya az állam gazdasági rendszere.

A hároméves terv büntetőjogi védelmére alkotott jogszabály alkalmasnak bizonyult mind a tervfegyelem megszilárdítására, mind a tervgazdálkodás ellen támadó ellenséges elemekkel szembeni megtorlásra. Megmutatkozott ez különösen azután, hogy a 2140/1948. Korm.sz.rendelet 1948 februárjában a termelés, az elosztás, a forgalom rendjét sértő cselekményeket az engedély nélküli beruházást és az aktív szabotázszt az uzsorabíró-sági különtanács hatáskörébe utalta. Az uzsorabíró-sági külön-tanács büntető igazságszolgáltatásunk átmeneti jellegű intézménye volt. Létrehívását az az ellentmondás tette szükségessé, hogy míg az alaphoz jelentős változás ment végbe, míg a munkásosztály - széles területen - tulnyomó süllyel vett részt az államhatalom gyakorlásában fokozatosan megteremtve a teljes néphatalomnak gazdasági és politikai feltételeit, addig az államhatalom eszköze - a bíraskodás - a régi rend által meghatározott keretek és eljárási szabályok szerint folyt. E helyzet

a végbemenő forradalom, az éles osztályharc viszonyai között nem szolgálhatta különképpen az új rend születését. A gazdaság elleni bűncselekmények tekintetében folytatott bírói gyakorlatnak a stabilizációtól számított több mint egy éves mérlege azt mutatta, hogy az uzsorabíróságokban többségben lévő, a felleviteli tanácsokban pedig monopolhelyzetet élvező szakbírók a gazdasági viszonyokat semmibe vevő gyakorlatot folytattak és formális jogszabályértelmezéssel mentették fel a gazdasági visszaéléseket elkövető tőkéseket. Amikor nem térhettek ki a bűnösség megállapítása alól, aránytalanul enyhe büntetéseket állapítottak meg. Eppen ezért szükséges volt, hogy a népi hatalom az általa meghatározott gazdasági rend elleni támadások visszaverésére a neki megfelelő bírói szervezetet hozzon létre.

Az ítélőtáblák székhelyén működő minden uzsorabíróság mellett 5 tagú külön tanácsot hoztak létre, az ún. munkásbírószágot. Ebben a tanácsban az igazságügyminiszter által kijelölt szakbíró mellett négy nagyüzemi munkás bíráskodott. Az uzsorabírósági külön tanács a hatáskörébe tartozó ügyekben első és egyben végző fokon járt el, ítéletei ellen csak újrafelvételnek és rendkívüli perorvoslatnak volt helye. Hatáskörébe tartoztak: az árdrágító visszaélések és a közellátás érdekeit veszélyeztető büntetett minősített esetei /visszaesés, üzletszerű elkövetés, jelentős mennyiségben való elkövetés, a gazdasági rend érdekének súlyos sérelme/, a közszükségleti cikkek engedély nélküli kivitelének súlyosabban minősülő esetei.

A kiegészítő rendelkezések az uzsorabírósági külön tanács hatáskörébe utalták a hároméves tervet sértő bűncselekményeket, valamint a devizabűncselekményeknek a gazdasági rendet súlyosan sértő eseteit is. /2140/1948. Korm.sz.rendelet, 3350/1948. Korm.sz. rendelet/.

Kifejezetten állam elleni támadásokat fogalmaz meg az 1945. VII. tc-t kiegészítő 1947-es XXXIV. tc., amely egy népellenes gazdasági jellegű büntetést és két gazdasági jellegű vétséget állapít meg.

E jogszabály szerint az újjáépítés vagy a jóvátételi kötelezett-

ség szempontjából jelentős üzem felelős vezetője vagy önálló intézkedésre jogosult alkalmazottja népellenes büntettségben volt bűnös, ha jogszabályi vagy ezen alapuló hatósági rendelkezés vagy a rendes gazdálkodás szabályai ellenére, illetve a szereződéses kötelezettség megszegésével az üzem működését korlátozta vagy megszüntette, a munkát késedelmesen, hibásan vagy hiányosan végeztette, s ezáltal az ország ujjaépítéséhez illetve a jóvátételi kötelezettség zavartalan teljesítéséhez fűződő érdeket szándékosan súlyosan sértette vagy veszélyeztette.

A passzív szabotázsban a vezetői munkakörben megvalósuló esetén kívül a törvény meghatározta a nem vezetői munkakörben dolgozó és a nem alkalmazotti minőségben cselekvők által elkövethető aktív és passzív szabotázs vétségét is, amikor 5 évi fogsággal rendelte büntetni mindazokat, akik az üzem működését a munka abbahagyásával, rongálással, a munkának lassú, hibás vagy hiányos végzésével, az üzemhez tartozó helyiségbe jogtalan behatolással megzavarták, s ezáltal az ország ujjaépítéséhez, illetve a jóvátételi kötelezettség zavartalan teljesítéséhez fűződő érdekeket szándékosan súlyosan sértették vagy veszélyeztették.

Vétségként rendelte büntetni a törvény azt a vezetőt is, aki a felügyelet vagy ellenőrzés elhanyagolásával másnak a cselekményét lehetővé tette. E rendelkezések a gyakorlatban ritkán kerültek alkalmazásra.

Az állam a devizagazdálkodás előmozdítására számos - büntető szankcióval biztosított - rendelkezést hozott. Így előírta a külföldi ingatlanok, ipari tulajdonjogok és hagyatékok bejelentését. Megszüntette a külkereskedelem gyakorlására jogosító addigi engedélyeket és a külföldi viszonylatban való kereskedést a külkereskedelmi miniszter engedélyéhez kötötte.

A hároméves tervben meghatározott beruházások nagy része a mezőgazdaság fejlesztését szolgálta. A szocializmus építése megszabta az agrárpolitikát is. 1947. előtt a párt agrárpolitikáját az jellemezte, hogy egyrészt a város és a falu közötti kapcsolatot igyekezett szorosra fűzni az áruforgalom területén, másrészt közös harcra mozgósította a munkásosztályt és a dolgozó parasztságot a tőkés és nagybirtokos reakció ellen, a földreform és más demokratikus vívmányok védelmére.

A Kommunista Párt vezette munkásosztály a fejlődés e szakaszában csupán a szegényparaszságot tudta magával vinni. A középparaszsággal egy-egy konkrét kérdésben igyekezett megállapodásra jutni, a kuláksággal szemben pedig inkább a semlegesítés politikáját folytatta. Kétségtelen, hogy ezt a politikát nem lehetett az új helyzetben folytatni. Márész az a fordulat, amely az ország politikai és hatalmi viszonyaiban, valamint a népgazdaság szerkezetében bekövetkezett, megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy az agrárpolitikában is változás következzen be és hogy nemcsak a városban, de a falun is rá lehetett térni a szocializmus elemeinek kialakítására.

A kulák kizsákmányolás visszaszorítására, a dolgozó parasztság érdekében számos rendelkezés született. Megváltozott a szerződéses termeltetés rendszere. Az állam termelési szerződést 1948-tól kezdve kizárólag földművesszövetkezetekkel kötött, holott addig csaknem kizárólag kulákokkal kötött termelési szerződést. A 13.100/1948. Korm.sz.rendelet a mező- és erdőgazdasági ingatlan tulajdonjogának átruházását /házhelyek, beltelkek kivételével/ hatósági engedélyhez kötötte s az állam elővásárlási jogát biztosította. A hatósági engedélyhez volt kötve a vételár mellett számos egyéb feltétel is. A rendelet kiadását a jogelakotó 5 évig terjedő fogházzal fenyegette és így hathatós büntetőjogi védelmet biztosított.

A haszonbérletre vonatkozó rendeletek, így a 9000/1948; Korm.sz., a 10.000/1948. Korm.sz., és a 10.410/1948. Korm.sz.rendeletek egyrészt előhaszonbérleti jog gyakorlását biztosították a kulák bérbeadó vagy kulák haszonélvezővel szemben a földművesszövetkezetek és a szegényparaszság javára, másrészt kötelezték a kulák haszonbérbeadót arra, hogy a földművesszövetkezet, az állam vagy a közülettel szemben fennálló haszonbérleti szerződését 1951. szeptember 30-ig, a lejáratától függetlenül, hosszabbítsa meg. A rendelet kijátszása, megszegése egy évig terjedhető fogházbüntetést vont maga után.

A 2760/1949. Korm.sz. rendelet értelmében kulákok haszonbérleti szerződést csak az ingatlanforgalmi bizottság által kijelölt bérlőkkel köthettek. A rendelet itt már szigorú, 5 évig terjedhető fogházbüntetést helyezett kilátásba. Rendelkezések

születtek a kulák traktor és cséplőgéptulajdonosok gépeinek használatáról, a kulákoknál alkalmazottak bérének szabályozásáról, valamint a kulákok által fizetendő mezőgazdasági fejlesztési járulékról. Mindezeknek a rendelkezéseknek a megsejtsége vétséget képezett.

A szocializmus építése falun nemcsak azt jelentette, hogy vissza kellett szorítani a kulákokat, de azt is, hogy el kellett kezdeni a mezőgazdaságban a szocialista szektor kifejlesztését, vagyis az állami gazdaságoknak és gépállomásoknak a kiépítését, valamint a termelészövetkezeti mozgalom kiszélesítését. A földreform befejezése után alig marad állami tulajdonban lévő állami gazdaság. Az állami gazdaságok összes területe 1945-46-ban alig érte el az 50.000 holdat, vagyis az egész ország szántóterületének 1/2 %-át. A mezőgazdaságban a szocializmus építéséhez ennek sokszorosára volt szükség, mert így lehetett megismertetni a dolgozó parasztsággal a szocialista nagyüzemi gazdaság előnyeit, csak így lehetett ellátni a kialakuló termelészövetkezeteket mindazzal, ami a mezőgazdaságnak szocialista alapokon való megszervezéséhez szükséges. Növelni kellett az állami gazdaságok területét. Ez 1949. végére az eredeti terület mintegy 7-8-szorosát érte el. A gépállomások rövid idő alatt nagy népszerűsége tette szert, a dolgozó parasztság és a tszcs-parasztság körében, s hatalmas átalakító, szervező erőnek bizonyultak.

Mezőgazdaságunk szocialista átalakításának legnagyobb és legnehezebb kérdése a szétaprózott magántulajdon alapján álló egyéni kisparaszti gazdaságok egyesítése a föld és egyéb termelőeszköz közös tulajdonán felépülő nagyüzemi szocialista gazdaságokká. Ezek megvalósulásának első lépcsőfoka a termelészövetkezeti csoportok létrehozása volt. Az állam a kezdeményezésben, szervezésben és anyagi juttatásokban megnyilvánuló segítség mellett fokozott büntetőjogi védelmet is biztosított, a tszcs-knek. Ilyen rendelkezés volt a 2560/1949. Korm.sz. rendelet. E rendelet által biztosított büntetőjogi védelem kiterjedt egyrészt a tszcs-k akadálymentes megalakításának és működésének biztosítására, az ellenséges, izgató jellegű bűncselekményekkel szemben, másrészt a termelészövetkezeti vagyon fokozott

biztosítására, mind a fosztogató és kártevő cselekményekkel szemben, mind a tagok által hanyagságból elkövetett károkozásokkal szemben./1. §./. Ez volt az első olyan jogszabály hazánkban, amely fokozottabb büntetőjogi védelmet biztosított a társadalmi tulajdonnak, mint az egyének tulajdonának.

A 2. §. utalva a lopásnak, rablásnak, zsarolásnak, síkkasztásnak, hűtlen kezelésnek, orgazdaságnak, vagyonrongálásnak, gyűjtogatásnak a Btk. által meghatározott törvényi tényállásaira - a Btk-beli minősüléstől függetlenül - e bűncselekményeket minden esetben büntettnek nyilvánította és a büntetési tételleket jelentősen súlyosította arra az mértékre, ha a cselekményt a tsz. tulajdonában vagy használatában álló vagyontárgyra nézve követték el.

A 4. §. a vagyon sérelmére elkövetett, egyébként mezőgazdasági kihágásnak minősülő cselekményeket vétségnek nyilvánította és 3 évig terjedhető fogházzal rendelte büntetni. Fokozta a védelem hatékonyságát egyrészt az a rendelkezés, amely büntett esetében módot adott a teljes vagyonelkobzásig terjedő vagyoni elégtételre való kötelezésre, másrészt a büntettnek az uzsorabírói különutalás hatáskörébe való utalásra.

A tszcs-k megalakulását és fejlődését tovább segítette az 1949. évi 3. sz. tvr.-ben szabályozott részleges tagosítás, amely elsősorban a birtokos parasztságot ösztönözte a belépésre. A tvr. a tagosítás zavartalan lebonyolításának és a tagosításba bevont ingatlan biztorkbavételének büntetőjogi védelmet biztosított.

A gazdaságban végbemenő átalakulásnak és a politikai fejlődésnek a kifejezője volt az 1949. évi XX. törvény - az Alkotmány -, amely felöleli az új társadalmi, politikai, gazdasági rend alapvető tételait.

A hároméves terv sikeres megvalósítása és az osztályharcban aratott döntő győzelem utat nyitott a népgazdaság továbbfejlesztése új szakaszához.

Ö s s z e g e z v e :

Büntetőjogunk felszabadulás utáni fejlődésének a most ismertett szakszra vonatkozó jellegzetességeit a következőkben lehet kiemelni:

Büntetőjogalkotásunknak és jogalkalmazásunknak fő feladata volt az 1945-49. években egyfelől a fennmaradt maradványoknak és a fasiszta jognyagnak a kiiktatása büntetőjogunkból, valamint olyan jogszabályok megalkotása és következetes végrehajtása, amelyek elsősorban szolgálták mind a háborús és népellenes büntetésekkel való lezámolást, mind pedig a demokratikus rend kialakításával szemben ellenséges magatartást tanúsító személyekkel szembeni védelmet.

Másfelől fő feladata volt büntetőjogunknak védelmet biztosítani az olyan személyekkel szemben, akik a háború utáni válságos időszakban gátolták a helyreállítás munkáját.

Mind jogalkotásunk, mind jogalkalmazásunk ebben az időszakban élesen politikai tartalmu volt, hiszen a helyreállítás időszakával párhuzamosan a legélesebb osztályharc közepette forradalmi átalakulás ment végbe.

A gazdasági viszonyok védelmére létrehozott büntetőjogszabályok is és ezek végrehajtása is sajátos politikai tartalommal telítődtek, hiszen az osztályharc jelentős részében a gazdaság területén zajlott le, az új gazdasági viszonyokkal szembeni ellenállás tulnyomórészt politikai ellenállást is jelentett.

A megalkotott új büntető jogszabályok világosan tükrözték azt, hogy ez időszakban a büntető rendelkezések mindig aktuális feladatokat láttak el, ebből következőleg valmiféle egységes rendszerbe nem foglalhatók, tartalmuk gyorsan változó volt, ahogy a történelmileg pillanatnyi helyzet ezt megkívánta.

Időtállóknak egyelőre a 8800/1946.ME.sz. rendelet bizonyult, amely tulnyomórészt olyan tisztán keretjellegű diszpozíciókat alakított ki, amelyek a sűrűn változó gazdasági, igazgatási rendelkezéseket mindig felölelhatték.

A történelmi tapasztalatok arra vallanak, hogy ebben az időszakban büntetőjogunk igen eredményesen szolgáltatta azt a fejlődést, amely a szocialista társadalmi rend kialakításához vezetett.

III.

Büntető jogalkotásunk a szocialista gazdaság teljes kiépítése időszakában

A hároméves terv időszaka elsősorban az ipar helyreál-

litásának periodusa volt, mégis a beruházások, helyreállítások már ekkor is az ipar jelentős korszerűsítését, szerkezeti változását, kapacitásának bővítését is szolgálták, szilárd alapot teremtve egy új terv számára. A politikai és gazdasági sikerek lehetővé tették hosszabb lejáratu, azaz 5 éves terv kidolgozását is.

Az első 5 éves terv a magyar népgazdaság minden eddigit meghaladó gyors ütemű fejlesztését irányozta elő. Az országot az elmaradott agrárországból fejlett ipari-agrár országgá kellett változtatni, ahol az ipar sulya a döntő, de amelynek fejlett mezőgazdasága van.

A tervjavaslat a tervidőszak 5 évére 50,9 milliárd forint értékű beruházást irányzott elő. Ebből 21,3 milliárd forint jutott az iparberuházásaira, amelyen belül a nehézipari jellegű 18,3 milliárd, könnyűipari 3 milliárd. A mezőgazdaságra 8 milliárd forint összegnek megfelelő beruházás jutott, s ez a mezőgazdaságot közvetlenül érintő egyéb beruházásokkal együtt elérte 12,5 milliárd forintot. A közlekedés fejlesztésére 7,5 milliárd forint, lakóépítésre, község- és városfejlesztésre, szociálpolitikai és kulturális beruházásokra összesen 7,4 milliárd forint, a kereskedelem fejlesztésére 900 millió forint került.

A terv elsősorban az energetikai és vaskohászati bázis nagymértékű fejlesztését irányozta elő. A szénbányászat, villamosenergia termelés, vaskohászat erősen elmaradott volt, s a 3 éves terv csak kis mértékben tudott ezen segíteni.

Az 1949-52 közötti három év alatt a nemzeti jövedelem közel 50 %-al emelkedett, az ipari termelés mintegy 80 %-al bővült. Az anyagi termelés volumenében és az ipari bázis kiszélesítésében megmutatkozó nagyarányú fejlődést a termelési viszonyokban, az állam és a társadalom strukturájában végbement forradalmi változás tette lehetővé. A termelőeszközök döntő többsége társadalmi tulajdonba ment át és a mezőgazdaság kivételével népgazdaságunk minden ágazatában az állami-társadalmi szektor vált uralkodóvá. A mezőgazdaságban ugyan még jelentős volt a magán

kisáruftermelés /az 50-es évek elején a szántóföldterület nagyobb része egyéni gazdálkodók kezén volt/, egyébként azonban magánvállalkozás csakis a kisipar és kiskereskedelem körében érvényesült, ott is jelentéktelen sullyal.

A termelést és az elosztást lényegében tehát központilag irányított állami vállalatok és szövetkezetek bonyolították le.

Ebből is következik, hogy a gazdaság fejlődése számára meghatározó volt az irányítás módja, mechanizmusa. A kialakított gazdasági rend jellemzői voltak: a tervutasítás, a kötött gazdálkodás és az irányítás más vonatkozásaiban is megmutatkozó szigorú felügyelet, amely a vállalatok számára csupán minimális mértékben engedett önállóságot, Ez az irányítási rendszer a gazdasági hatalom kiépítésének időszakában szükségszerű volt, és az egyetlen mód a koordinált tervszerű gazdaság kiépítésének biztosítására. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a megállapítás csak azokra az évekre vonatkozik, amely években felépül a társadalmi szektor gazdasága, amely években az új alapok lerakása és megszilárdítása folyik, amíg ki nem alakul a szocialista vállalatok működésének, belső irányításának megfelelő gyakorlata.

A fűhalmozódott tapasztalatok, a vállalatok személyi állományának felfejlődése a feladatokhoz és a kiépített alapokból szükségképpen jelentkező automatizmus és anyagi termelés az anyagkészletek jelentős növekedése, bizonyos idő után objektíve szükségtelessé tette az irányításnak akkori módszerét. Ez a felismerés azonban csupán később született meg.

Az elért nagy sikerek azonban azt a helytelen szemléletet sugallták, hogy a beruházások nagyfoku extenzív növelése önmagában is biztosítja a minden irányu fejlődés gyors ütemét, másfelől azt, hogy a sikerek záloga kizárólag a szigorú centrális vezetésben gyökerezik, a lakosság életszínvonalának kérdése pedig másodrangú az anyagi fejlesztés kérdése mellett.

Az 5 éves terv második évétől kezdve már nyilvánvaló volt e gazdaságpolitika helytelensége. A nemzeti jövedelem 1952-ben már nem emelkedett és a munkások, illetve alkalmazottak reálbére 18 %-al, reáljövedelme 12 %-al, a parasztság fogyaszt-

tása és reáljövedelme pedig több mint 30 %-al csökkent 1949-hez képest.

Az akkori vezetés - Rákosi irányítása mellett - úgy vélte, hogy az adminisztratív eszközök fokozásával, így a büntetőjogi eszközök hatékonyabb érvényesítésével a nehézségek leküzdhetők, tehát az objektív törvényszerűségek hatalmi úton befolyásolhatók. Ez a súlyos tévedés, amely része volt a személyi kultusz fogalma alá eső nézetrendszernek, végülis a gazdaság fejlődésében töréshez vezetett, politikailag pedig megbontotta a munkás-paraszt szövetséget és az egész lakosság körében elégedetlenséget szült. Az elhibázott gazdaságpolitika és az objektíve meg nem felelő gazdaságirányítási rendszer jelentősen járult hozzá az 1956. évi ellenforradalom kirobbanásához.

Az első 5 éves terv időszaka a büntető jogalkotás szempontjából nagyjelentőségű volt. Nemcsak azért mert a Büntető Törvénykönyvnek az 1950. évi II. tv-be iktatott általános része lerakta a szocialista büntetőjog alapjait, hanem azért is, mert ebben az időszakban épült ki a szocialista jellegű népgazdaság alapvető intézményeinek és viszonyainak átfogó büntetőjogi védelme.

A jogalkotás mind kevésbé kazuisztikus és mind kevésbé az aktuális szituációk által kiváltott. Ebben az időszakban keletkeztek azok a viszonylagosan időtálló jogszabályok, amelyek a gazdaságnak egy-egy területét átfogóan és módszeresen szabályozták. Ezekhez igazodtak a büntető jogszabályok is.

A keletkezett joganyagot a következő módon kíséreljük meg csoportosítani:

1. Kiemelést érdemel mindenekelőtt, hogy megalkotásra került az 1950. évi 24. tvr., amely most már átfogó védelmet nyújt az uralkodóvá vált társadalmi tulajdonnak.

E jogszabály hiven tükrözi a keletkezésekor meglévő történelmi viszonyokat, amikor is elsődleges fontosságu volt az újfajta tulajdonnak és ezen keresztül az újfajta társadalmi-gazdasági rendnek a megszilárdítása, lehető leghatékonyabb védelme.

A társadalmi tulajdoni viszonyoknak elismertetése és tiszteletben tartatása ebben az időszakban elsődleges fontosságu volt

mind politikai, mind gazdasági szempontból. Ebben az időszakban a politikailag szintelen vagyon elleni támadások mellett még nem kisszámban fordultak elő az olyan esetek is, amelyek az új renddel szembeni ellenállást jelezték. Ez a tény ad magyarázatot arra, hogy a tvr.: egyfelől igen szigorú szankciókat helyezett kilátásba még a tárgyi súlyukat tekintve egyáltalán nem jelentős társadalmi tulajdon elleni cselekményekkel szemben is /ideértve a gondatlanul elkövetett büntetteket is/, másfelől pedig tartalmában heterogén jellegű volt, mivel egyes rendelkezései - a vagyon elleni cselekményekkel egy sorban - felölelték a tárgyak szerint állam elleni, szabotázs jellegű támadásokat is. Így pl. a tvr. halálbüntetéssel fenyegette a társadalmi tulajdonban lévő bármilyen vagyontárgy felgyújtását vagy felrobbantását, tekintet nélkül arra, hogy a felgyújtás vagy felrobbantás közveszélyes módon történt-e vagy sem és tekintet nélkül arra is, hogy a cselekmény milyen kár okozására volt alkalmas.

Egybevetésként megemlíthető, hogy ugyanakkor a Btk-nak hatályban maradt rendelkezése a gyújtogatás útján történő szándékos közveszély okozását 5-10 évig terjedő börtönnel fenyegette és akkor sem írt elő halálbüntetést, ha a gyújtogatás szándékos emberöléssel vagy rablással párosult. Nyilvánvaló, hogy a jogalkotó az aktív szabotázsnek, mint állam elleni cselekménynek ily módon való elkövetésére is gondolt, amikor minden más körülménytől függetlenül halálbüntetést írt elő a társadalmi vagyon felrobbantására vagy felgyújtására. A törvény szigorát fejezi ki az is, hogy a visszaesés fogalma alá nem eső egyszerű bűnismétlést is igen súlyos büntetéssel fenyegette.

Figyelemre méltó, hogy a jogtalan elsajátításnak, ennek a kiárólagosan alkalmi, előre nem tervezhető és gyakorlatilag nem jelentős bűncselekménynek a büntetését a lopás, sikkasztás, csalás, rongálás büntetési tételével parafikálta.

Mindezek a példaszerű utalások azt kívánják megvilágítani, hogy a tvr. keletkezésének időpontjában a büntetőjognak milyen fontos szerepe volt a társadalmi tulajdoni viszonyok megszilárdításában. Ez történelmileg egyáltalán nem szokatlan, hiszen min-

den új társadalmi rend, illetve ennek új formációja nagy jelentőséget tulajdonított kialakulása idején az alapvető tulajdoni viszonyok biztonságának.

Az 1950. évi 24. tvr. elemzése azonban megvilágítja azt a szemléletet is, amely csak a dogmát tartva szem előtt, a meglevő valóságtól elszakadva úgy vélte, hogy a dolgozó nép számára kedvező új rend önmagában eredményezi a kedvezményezetteknek az új rend intézményei iránti tiszteletét s így ennél fogva - a konkrét kérdésre vonatkoztatva - a társadalmi tulajdon ellen csak az támad, aki tagadja az új rendet, aki szemben áll az új renddel. Nálunk is és más szocialista országokban is tapasztalható volt az a hiedelem, hogy a társadalmi tulajdon elleni bűntettek elkövetői viszonylag rövid időn túl csakis a nép ellenségei, valamint a lumpen elemek köréből kerülhetnek ki. Ezért is szükségtelennak tekintették az ilyen bűncselekményeknek absztrakt és konkrét súlyuk szerinti differenciálását, meghatározónak vélték az elkövetők személyében rejlő feltételezett társadalmi veszélyességét.

Az 1950. évi 24. tvr. szigorát fokozta az a körülmény, hogy a Btá. általában büntetni rendelte a bűntetteknek gondatlan megvalósítását is és egyben azonos büntetési tétel alkalmazását írta elő mind a szándékos, mind a gondatlan cselekményekre. Ebből az általános rendelkezésből következőleg: ugyanaz a büntetés volt kiszabható pl. mind a szándékos, mind a gondatlan rongálásra és halálbüntetés fenyegette in thesi a gondatlan felgyújtást is. Mint említettük, a tvr. a cselekmények súly szerint nem differenciált, egyedül a 30 Ft-ot meg nem haladó érték tekintetében elkövetett fosztogatás, valamint - meghatározott körben - az eredeti illetve mezei lopás és károkozás tekintetében nyújtott lehetőséget a cselekménynek kihágásként való elbírálására.

A tvr. rendelkezéseiből kitűnő jogalkotói intenciók erősen hatottak a bírói gyakorlatra is, ami méltánytalanul szigorú ítélkezéshez vezetett.

Hangsúlyozva azt, hogy az 1950. évi 24. tvr. jelentős pozitív szerepet töltött be a társadalmi vagyon védelmében és a

társadalmi tulajdoni viszonyok tiszteletben tartásának széles körben való megteremtésében, mégis az említett negatívumok egy idő után oly mértékben váltak jogpolitikai szempontból tarthatatlannak, hogy 1956-ban sor került a tvr-nek olyatén való módosítására, amely már a helyes szemléletet tükrözi a tvr. funkciójáról és amely a valóságból kiindulva reálisan különböztet a társadalmi tulajdonra érintő támadások között. Az 1956. évi 11. és 16. tvr. nemcsak az egyes büntetőjogi szankciókra kihatóan differenciált, hanem kialakítván a kisebb súlyú büncselekmények kategóriáját, ezek tekintetében lehetőséget nyújt arra is, hogy a büntetőjogi felelősség érvényesítése helyett ezek a kisebb súlyú cselekmények fegyelmi úton kerüljenek elbírálásra.

E körben meg kell végül jegyezni, hogy a társadalmi tulajdon védelmét nemcsak a kifejezetten e célra megalkotott 1950. évi 24. tvr. látta el, hanem közvetlenül vagy közvetve azok a büntetőjogi rendelkezések is, amelyek a gazdaság viszonyainak védelmét szolgálták ugyan elsősorban, azonban - a tulajdonnak és a gazdálkodásnak szerves összefonódásánál fogva - óvták a társadalmi tulajdonra is.

2. A tervgazdálkodás viszonyainak büntetőjogi védelmét közvetlenül az 1950. évi 4. tvr. látta el. E jogszabály szerkezetében is és tartalmában is heterogén volt, mivel büntetni rendelte nemcsak a tervutasításokat megszegő, illetve közvetve ezeket veszélyeztető magatartásokat, hanem azokat is, amelyek az alapvető gazdasági viszonyok egységes rendszere ellen, a szocialista gazdasági rend egésze ellen irányultak /vagyis a jellegük szerint állam elleni támadásokat is/. A jogszabály ez utóbbiaknak három típusát alakítja ki: az aktív szabotázszt, valamint a passzív szabotázs két változatát. A passzív szabotázs vonatkozásában a törvényi tényállás által felölelt cselekmény vitathatatlanul ellenforradalmi, hiszen a kártevő célja a tényállás elemei közé tartozott. Az említett aktív szabotázsra vonatkozó rendelkezés a szubjektív elemek tekintetében semmilyen kiemelést nem tesz, így az aktív szabotázsra vonatkozó rendelkezések alapján lehetett büntetni azt is, aki kártevő célzat

nélkül - valamely személyes indoknál fogva - követett el dologrongálást. Csupán a rendszertani értelmezés és annak körében ama tény alapján, hogy a jogszabály közös minősítő körülményeket állapít meg, mind az aktív, mind a passzív szabotázsra nézve, lehet következtetni arra, hogy a jogalkotó bár a kártevő célzatot nem emelte ki, ugyanugy állam elleni büntettként értékelte az aktív szabotázst is, mint a passzív szabotázst. Ezek mellett az ellenséges irányú bűncselekmények mellett ugyanez a jogszabály megfogalmazott olyan bűncselekményeket is, amelyek jellege csupán fegyelemsértés. Az 1950. évi 4. tvr. nem volt sikerült jogalkotás. Belső ellentmondásokkal volt telített és más jogszabályokkal konkurált anélkül, hogy az analóg jelenségek szankcióját a jogalkotó összhangba hozta volna. Így pl. a terméknek vagy terménynek előállítására vonatkozó jogszabályon alapuló köteleesség szándékos megszegését, ha a cselekmény a népgazdasági terv megvalósítását veszélyeztette, az 1950. évi 4. sz. tvr. enyhe szankcióval /egy évig terjedő börtönnel/ rendelte büntetni, míg pontosan ugyanezt a magatartást, ha az a közellátás érdekét veszélyeztette, a 8800/1946. ME sz. rend. 6 hónaptól 5 évig terjedő börtönnel fenyegette. Az 1950. évi 4. sz. tvr. erre a cselekményre ugyanilyen súlyú szankciót csak akkor állapított meg, ha ez a népgazdasági terv megvalósítása szempontjából súlyos veszéllyel, vagy sérelemmel járt. Ebből az egy példából is nyilvánvaló az az inkonzekvencia, ami az egész tvr-t jellemezte. Mindez egyik oka volt annak, hogy az említett tvr. nem töltött be olyan jelentős szerepet a gazdaság védelmében, mint amelyre rendeltetésénél fogva hivatott lett volna.

3. A szoros központi irányítás, a teljesen kötött gazdálkodás esetében a tervgazdálkodás viszonyai és a gazdaság-irányítás viszonyai széles területen egybeesnek és így mindaz a cselekmény, amely sértette a tervgazdálkodás viszonyait, szükségképpen érintette a gazdálkodók tevékenységét meghatározó igazgatási viszonyokat is. Érthető tehát, hogy a tervszerű gazdálkodás büntetőjogi védelme a gyakorlatban az árdrágításokról és a közellátási büntettekről rendelkező 8800/1946. ME sz. rendelet alapján valósult meg. Ez a rendelet fogalmazta meg legáltalánosabban a gazdálkodás körében megvalósuló büntetendő cse-

lekményeket, ez tartalmazott olyan kerettényállásokat, amelyek a mindenkori igazgatási jellegű rendelkezéseket képesek voltak átfogni. Így azután a bírói gyakorlat számára a leghasználhatóbb jogszabálynak bizonyult. Szocialista gazdaságunk kifejlődése időszakában ennek nagy jelentősége volt, hiszen e rendelet módot adott a gazdasági rend kijátszására irányuló cselekmények legkülönbözőbb és legujszerűbb változatainak poenalizálására is.

Ez a pozitívuma azonban ellentmondást is szült. A blanketta diszpozíciók ugyanis nemcsak a gazdasági viszonyokat meghatározó szabályokat fogták át, hanem azokat a technikai, lebonyolítási szabályokat is, amelyeknek megszegése érdemben nem érintette azokat a gazdasági viszonyokat, amelyek védelmére a 8800/1946. ME sz.rend. létrejött. Ebből a körülményből folyólag a rendelet valóságos funkciója a bírói gyakorlatban eltorzult. Mindenfajta hatósági utasításnak a megszegése minden további vizsgálódás nélkül - a gazdaság viszonyaira való kihatás vizsgálata nélkül - büntettnek minősül és így mindenfajta fegyelemsértés a fegyelmi jog vagy a szabálysértés területéről a büntetőjog területére tolódott át. Mindehhez hozzájárult az a már említett vezetési szemlélet, amely az adminisztratív eszközöket, különösen a büntetőjog eszközeit mindenhatónak vélte és a büntetőjog feladatát kizárólag az elrettentésben látta. Ilyen okok következtében került sor arra, hogy a személyi kultusz legélesebb megnyilvánulásának évében, 1951-ben, a 125.000 felnőtt koru elítélt közül több mint 47.300 vádlottat ítéltek el közellátás elleni büntett miatt. Egybevetésül említjük meg, hogy a közellátás elleni büntett miatt elítéltek száma 1955-ben nem egészen 6.000, 1957-ben 1128. Ezek a számok világossá teszik, hogy az egyébként kiemelkedő szolgálati szerepet betöltő jogszabály miként volt felhasználható arra is, hogy eszköze legyen egy voluntarista gazdaságirányítási szemléletből fakadó helytelen gyakorlatnak.

4. Jelentős szerepet töltöttek be a büntető jogszabályok a pénzügyi gazdálkodás viszonyainak biztosítása területén is. Kiemelkedő volt különösen a tervszerű devizagazdálkodásról

szóló 1950. évi 30. sz. tvr., amely a devizagazdálkodási viszonyokról rendelkezvén, büntetőjogi szankciókat is tartalmazott. A még ma is hatályban lévő devizakódex kiemelkedő szolgálati szerepet töltött be a devizagazdálkodáshoz fűződő érdekek érvényrejuttatásában és hatékonyak voltak azok a büntető rendelkezések is, amelyek e viszonyok biztosítását szolgálták. Az igen átgondoltan megalkotott devizakódex képes volt eleget tenni nemcsak a megalkotása idején létezett követelményeknek, hanem a későbbi időszak követelményeinek is. Erre utal az a körülmény, hogy az első lényeges módosításra csupán 1963-ban került sor. Meg kell állapítani azt is, hogy az e kódexbe beillesztett büntető rendelkezések is elvileg helyesek és gyakorlatilag jól alkalmazhatók voltak.

Az új Btk. miniszteri indokolásával szemben azt a meggyőződésünket kell kifejezni, hogy elvileg helyesebb volt az a szabályozási mód, amit a devizakódex tartalmazott, mint az ami ma a Btk. 247. §-ában fejeződik ki. A devizakódexbe iktatott rendelkezések ugyanis differenciáltan poenelizáltak, éspedig attól függően, hogy a devizarendelkezések megszegése mennyiben érintette a devizagazdálkodás szempontjából alapvető fontosságú viszonyokat. /Más kérdés az, hogy az új Btk. megalkotása idején fennálló viszonyok és a Btk-nak fejlettebb felelősségi rendszere mindenképpen szükségessé tették a devizakódexbe iktatott büntető rendelkezések megváltoztatását. / Helyesebb lett volna az új Btk-nak is azt a szabályozási módot átvenni, ami a hatályon kívül helyezett rendelkezéseket jellemezte.

A mai Btk. 247. §-a szinte egyedül állóan blanketta rendelkezés és egyforma sullyal értékel minden szabályszegést, függetlenül attól, hogy a technikai előírások megszegéséről van-e szó, vagy a deviza-érdekek érdemi csorbitásáról.

Jelentős szolgálati szerepet töltötték be azok a jogszabályok, amelyek az adó és vámviszonyok védelmére voltak hivatottak. E vonatkozásban uttörő jellegű volt az 1950. évi 47. tvr., amely első ízben teremtetette meg az általános büntetőjog és az un. pénzügyi büntetőjog integrálódását, kiiktatva a joganyagból mindazokat a feudális maradványokat, amelyek az

un. jövedéki kihágásoknak, illetve súlyos jövedéki kihágásoknak, tehát az adó és vámvisszaélésekre vonatkozó büntető rendelkezéseknek korábban sajátos különállást biztosítottak, s amelyek szöveges ellentétben voltak a büntetőjog általános alapelveivel. /Ezt az integrálódást tovább fokozták az 1954. évi 3. és az 1950. évi 18. tvr-ek./ Hatékonyan segítette elő a pénzügyi gazdálkodás megszilárdítását a 19/1952. MT sz.rendelet, amely a hitelrendszerrel kapcsolatos viszonyokat szabályozta és ezek biztosítására büntető rendelkezéseket is tartalmazott.

5. A tervszerű gazdaság bevezetése megkövetelte az ennek megfelelő munkaerőgazdálkodást, s egyben azt is, hogy az össztársadalmi feladatok ellátásában résztvevő dolgozók munkájukat fegyelmezetten végezzék. Nyilvánvaló, hogy a munkaerőgazdálkodás viszonyainak rögzítése jogszabályi rendszert igényel. Így jöttek létre egyebek között a 40/1951. MT sz.rendelet, valamint a 161/1951. MT sz. rendelet, a 35/1952. MT sz., illetve a 18/1952. MT sz., a 33/1952. MT sz.rendeletek és az ide vonatkozó 28/1952. MT sz. rendelet is a munkakönyvekkel kapcsolatos egyes rendelkezésekről. A nagy számú és gyakran változó tartalmu jogszabályok közül azért tartjuk ezeket kiemelendőknak, mert e jogszabályok büntető rendelkezéseket is tartalmaztak, amely körülmény fokozta a jogszabályok súlyát, s hozzájárult ezek betartásához.

A munkafegyelem biztosítása s ezen belül a munkából való önkényes, indokolatlan kilépéstől való visszatartás nem a büntetőjog feladata. Ennek ellenére - az akkori szemléletnek megfelelően - az 1950-es évek elején a munkafegyelem biztosítására eléggé széles körben vették igénybe nemcsak a munkajogi repressziót /pl. a 33/1952. MT sz.rendelet az ipari tanulói viszony önkéntes megszüntetéséről, illetve a fegyelmi úton való kizárás következményeiről/, hanem a büntetőjogi megtorlást is. Az akkori bírói gyakorlat az 1950. évi 4. sz. tvr. 2. §. /1/ bekezdésében, illetve a 4. §. /1/ bekezdésében meghatározott rendelkezéseket alkalmazta az önkényes kilépés és az igazolatlan mulasztás megtorlására. E gyakorlat szerint, ha a vállalat, hivatal vagy intézmény dolgozója önkényesen kilépett vagy igazolatlanul mulasztott, veszélyeztette a népgazdasági terv vagy

legalább valamely részletterv megvalósítását, sértette a szocialista építés érdekeit, támadta Népköztársaságunk gazdasági rendjét. Ezért - a Legfelsőbb Bíróság akkori álláspontja szerint - a munkafegyelem megsértésének ezeket a súlyos eseteit passzív szabotázsnek kell tekinteni, ha az elkövetőt a kilépéssel vagy igazolatlan mulasztással kártevő célzat vezette, ilyen célzat hiányában pedig azért kellett megbüntetni, mert termék vagy termés előállítására vonatkozó rendelkezésen alapuló kötelességét szándékosan megszegte.

A tvr-nek ez az erőltetett kiterjesztett értelmezése egészen 1954-ig hatott bírói gyakorlatunkra. 1951-ben 1108 személyt ítéltek el un. tervgazdaság elleni büntett miatt és ezek zömét a munkafegyelem megszegése címén.

A szocialista gazdaság teljes kiépítésének folyamata, mint ahogy erről már említést tettünk, nem volt zökkenőmentes. Mind az 1953-55 közötti ingadozás a gazdaságpolitikában, mind az 1956-os ellenforradalom igen nehéz helyzetet teremtett, ennek ellenére bebizonyosodott, hogy ez a népgazdaság szilárdan megalapozott és fejlődése tartósan nem akadályozható. Az ellenforradalmat követő időszakban a helyes gazdaságpolitika kialakításával rendkívül gyorsan sikerült létrehozni a gazdasági konszolidációt. Az MSZMP Központi Bizottságának 1956. decemberi határozata és az ennek alapján kialakított program a gazdaságpolitika újabb szakaszát nyitotta meg, amely a fejlesztést reális ütemben, a hazai adottságokhoz igazítva valósította meg.

Pártunk az ellenforradalom után egyik legfőbb feladatának tartotta, hogy kijavítsa mindazokat a hibákat, amelyek aláásták a parasztság bizalmát, gyengítették a munkás-paraszt szövetséget. Eltöröltük a kötelező beadást, új felvásárlási és agrárpolitikát dolgoztunk ki, fejlesztettük a mezőgazdasági tervezés rendszerét, orvosoltuk a tagosítás során okozott sérelmeket. A Párt agrárpolitikája előmozdította a dolgozó parasztság anyagi helyzetének javulását.

E politika nyomán 1958 végére megérlelődtek a termelőszövetkezetek tömeges szervezésének gazdasági és politikai feltéte-

lei. Az átalakulás teljes kibontakozása 1956-61. években valósult meg. A tsz-ek száma 1961 végén 4523-ra nőtt. Az ország szántóterületének 79,5 %-án folyt szövetkezeti gazdálkodás. 1959-61. között csaknem 1 millió paraszt család lépett be a tsz-ekbe. Ezzel a mezőgazdaságban is diadalmaskodott a gazdálkodás szocialista rendszere.

A Párt VIII. Kongresszusa a falun végbemenet történelmi átalakulást értékelve joggal állapíthatta meg, hogy "...a mezőgazdaság szocialista átszervezésével egész népgazdaságunkban oszthatatlanul uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok, befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását. A magyar nép új, történelmi jelentőségű győzelmet aratott, a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett."

A megváltozott gazdaságpolitika módosulást hozott létre a gazdaságirányításában is. Ez a folyamat közvetlenül az ellenforradalom leverése után kezdődött és a gazdaság új mechanizmusának kialakításával az 1960-as évek végével teljesedett ki. Ez a gazdaságpolitika, s ezen belül a gazdaságirányítás módszerének új szemlélete mind kevesebb teret enged az adminisztratív eszközök alkalmazásának és a gazdaság tervszerű fejlesztését elsősorban közgazdasági módszerekkel - az anyagi érdekelttség eszközét is idevonva - kívánja biztosítani. Ebből következik, hogy a gazdasági célok elérését szolgáló módszerek között horizontálisan egyre kisebb szerepe van a büntetőjogi represszióknak.

Nem csökkent azonban a büntetőjog szerepe az olyan támadások visszaverésében, amelyek valóban sértik vagy veszélyeztetik népgazdaságunk fejlődését, a gazdasági rend valóságos viszonyait. Változatlan sullyal védi büntetőjogunk és jogalkalmazásunk a társadalmat az üzérkedő és az egyéb élsdi magatartásokkal szemben, a társadalmi vagyon fosztogatásával szemben, a közgazdasági módszerek és eszközök hatékonyságát gátló visszaélésekkel szemben. A különbség az 1950-es évek gyakorlatához képest csupán az, hogy a védelem nem formális, hanem érdemi.

Ezen az elven épült fel az új Btk. XIII. fejezete is. /1961.

évi V. tv./

A büntető törvény alkalmazásának alapja nem a formális szabályszegés, hanem a gazdálkodás szempontjából jelentős társadalmi viszonyok érdemi sérelme vagy veszélyeztetése. Nyilvánvalóvá válik ez, ha egybevetjük pl. a korábban hatályban volt 1950. évi 4. tvr-nek vagy a 8800/1946. ME sz.rendeletnek idevágó rendelkezéseit a Btk. 224. §-ában meghatározott gazdálkodással kapcsolatos köteleességszegéssel, vagy a 225. §-ban meghatározott pazarló gazdálkodás büntetével. Míg a korábbi rendelkezések már a puszta szabályszegés miatt büntetőjogi felelősséget irtak elő tekintet nélkül arra, hogy bekövetkezett-e sérelem vagy annak veszélye, addig a Btk. rendelkezései eredménybüntetteket határoznak meg.

Az új Btk. XIII. Fejezete egészében véve következetesen juttatja érvényre az érdemi védelem szempontjait azzal a sajnálatos kivétellel, amely a már említett devizagazdálkodást sértő büntettre vonatkozó rendelkezésében nyilvánul meg. E rendelkezés vonatkozásában a korábbi jogszabályhoz képest viszszalépés történt. A törvény a kazuisztikát kerülendő, a másik végletbe csapott át és mindennemű szabályszegést automatikusan büncselekménnyé nyilvánít. Nehezen indokolható meg, hogy amikor a termékforgalom területén megvalósult szabályszegés büntetté minősüléséhez számottevő gazdasági hátrány okozása szükséges, ugyanakkor a devizaforgalom körében minden szabályszegés büntett a hátrálynak vagy a hátrány veszélyének felidézése nélkül is.

Az új Btk. XIII. Fejezete, amely lényegében az idevágó korábbi büntetőjogi materiát a fejlődés mai szakaszában fennálló követelményeknek megfelelően alkotja újra, a felelősségi kört egy vonatkozásban szűkesíti. A korábban hatályos jogban a korrupciós cselekményekért való büntetőjogi felelősség csak a hivatalos személyekre, illetve a hivatalos személyek befolyásolására terjed ki. Az új törvény viszont büntetni rendeli az állami vállalatoknál, egyéb állami gazdálkodó szervnél vagy szervezetnél munkakört betöltő személyt is, ha köteleességének megszegéséért előnyt kér, követel vagy elfogad.

zése a jogalkalmazást nem hatotta át, a gazdasági rendszabályok megszegése esetén nem került sor a konkrét társadalomra veszélyesség vizsgálatára. Ebben közrehatott az a jogalkotói szándék, amely formális védelmet kíván biztosítani a gazdaságirányítás körében kiadott mindennemű rendelkezésnek, utasításnak.

Mindez azzal a következménnyel járt, hogy társadalmilag indokolatlanul tömegesen folytak le büntető eljárások közellátási büntett miatt. A bírósági statisztika adatai nem arról tanuszkodnak, hogy a lakosság a számok által jelzett mértékű ellenállást tanusította volna az új gazdasági renddel szemben, hanem inkább azt, hogy e vonatkozásban is károsan hatott az a voluntarista szemlélet, amely a gazdálkodásban is ellentmondásokat szült. A valóság az volt, hogy a volt kizsákmányoló rétegek maradványaitól eltekintve, viszonylag kevesen tagadták az új rendet. Sok esetben nem is tagadásról volt szó, hanem egyszerűen az újfajta viszonyok által megkövetelt újfajta magatartási követelmények ismeretének hiányáról.

A gazdaságpolitikának és a gazdaságirányításnak helyes irányba fordulása után a gazdasági bűncselekményeket megfogalmazó büntetőjogi rendelkezések tényleges alkalmazása rohamos mértékben csökkent és ez a tény világosan mutatja, hogy a szocialista gazdasági rend elleni valóságos bűnözés az 1950-es évek első felében nem volt olyan méretű, mint amilyenre a statisztikai adatok mutattak.

A szocialista gazdálkodás rendszere a dolgozó nép legsebésebb rétegeiben igenlésre talált, tudatában meggyökerezett. Ezt a tényt helyesen ismerte fel új büntető jogalkotásunk, amely csak azokra a jelenségekre terjesztette ki a büntetőjogi felelősséget, amelyek az esetleges fegyelmezetlenségen, helytelen magatartásokon túlmenően érdemben sértik vagy veszélyeztetik a szocialista gazdaság viszonyait.

A korrupciós cselekményekért való felelősség a gazdálkodás körében korábban is fennállott, mivel igen kiterjedt volt a hivatalos személy fogalma. Az új rendelkezés azonban tovább szélesíti a felelős személyek körét, mert azoknak a korrupciós cselekményeit is büntetni rendeli, akik a korábbi rendelkezés szerint hivatalos személynek nem minősültek. Ez az új rendelkezés /Btk. 235. §./ még ha bizonyos vonatkozásban módosításra is szorul, hatékonyan járulhat hozzá a gazdaságban eléggé kiterjedt korrupciós jelenségek megfékezéséhez.

Ö s s z e g e z v e :

A tárgyalt időszakban büntetőjogunk szolgálati szerepét a szocialista tulajdonnak, a szocialista gazdaság alapvető viszonyainak és a gazdasági rendnek a védelme jellemzi. A büntető jogalkotás ez időszakban már átgondoltabb és jelentős részében időtálló is. A gazdaság büntetőjogi védelmét szolgáló rendelkezések jogtechnikai szempontból kétféle megoldás felhasználásával jöttek létre. Megalkotásra kerültek egyfelől átfogó büntető jogszabályok, másfelől pedig a gazdasági viszonyokat rendező olyan igazgatási jellegű és egyéb jogszabályok, amelyek záradékként büntetőjogi rendelkezéseket is tartalmaztak. Tipikus volt az is, hogy a gazdaságirányítás körében megjelenő rendelkezések valamely már meglévő büntetési tényállás alá vonták az új rendelkezések megszegését vagy kijátszását. Ezáltal a büntető törvényi tényállások tartalmát voltaképpen akár miniszteri rendeletek is meghatározhatták. Erre módot adott az, hogy a legátfogóbb büntető jogszabály a 8800/1946. ME sz.rendelet, valamint az ezzel konkuráló 1950. évi 4. tvr. olyan blanketta diszpozíciókat tartalmazott, amelyeknél fogva burkolt "felhatalmazási" törvénnyé vált.

Ez a szabályozási mód elősegítette azt, hogy a gazdaság rendjének védelme hézagmentes legyen, de ugyanakkor azt az ellentmondást is szülte, hogy a büntető rendelkezések hatálya alá esett mindennemű szabályszegés, ezek között olyan is, amely a védett társadalmi viszonyoknak sérelmet vagy veszélyt nem jelentett. A büntettnak a Btá-ban rögzített materiális értéme-

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Dr.Szabó Imre : Népi demokráciánk jogi feladatai. Bp.1945.
2. Az árdrágitó visszaélésekről szóló 1916. évi IX.tc.
/A Bűnügyi Szemle Törvénytára /
3. Dr.Horgosi György: Árdrágitó és közellátási bűncselekmények.
4. A Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok hivatalos összeállítás. 1952.
5. A Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok hivatalos összeállítás. 1957.
6. Dr. Stark Antal: A magyar ipar.
7. Gerő: Harcban a szocialista népgazdaságért.
8. Somogyi-Nagy: Valutajog. /Bp. 1946./
9. Szücs-Bánó: Az árdrágitás és közellátás érdekeit veszélyeztető bűncselekmények. /Bp. 1948./
10. Szalóky-Zalán: A gazdasági rend és a hároméves terv büntetőjogi védelme. /Bp. 1948./
11. Egységes Pénzügyi Büntetőjog. /Bp. 1951./
12. Kovács-Fülöp: Vámjövedéki büntető szabályok. /Bp. 1948./
13. Fonyó: A közadózási kriminalitás kérdései. /Az adózás alapkérdései. Tanulmánykötet./Bp. 1959./
14. Magyar devizajog. /Bp. 1951./
15. Meznerics-Simon-Hidas: Devizajog. Bp. 1959./
16. Grinberg: A termelési folyamatban vállalt indokolt kockázat és annak büntetőjogi jelentősége. /Cikkgyűjtemény IV. évf. 9-10.sz./
17. Fonyó: A társadalmi tulajdon és a népgazdaság védelme az új Btk-ban. /Rendőrségi Szemle 1962. évi 7.sz./
18. A Büntető Törvénykönyv Kommentárja. II. k. /Bp. 1968./

**A TAGSÁGI JOGVITÁK ELJÁRÁSJOGI KÉRDÉSEI
A MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN**

**Kormányos József
V.éves joghallgató**

**SZEGED
1970**

I.

1/ A tagsági vita fogalma

Az 1967. évi III. törvény 93.§-a meghatározza a tagsági vita fogalmát. E szerint tagsági vita a termelőszövetkezet és tagjai között tagsági viszonyból eredő jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatos vita. A tagsági vita fogalmát a törvény azzal bővíti, hogy e körbe sorolja azokat a vitákat is, amelyek a termelőszövetkezet és a közös munkában résztvevő családtagok között a munkavégzéssel kapcsolatban merülnek fel. Az említett alanyok között a tagsági viszonyból eredő jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatban keletkező vita a tagsági viszony megszűnése után is a tagsági vita fogalmába tartozik. Szorosan kapcsolódik a fogalom meghatározáshoz a Vhr. 221.§-a, amelynek értelmében tagsági vita akkor keletkezik, ha valamely tagsági jog vagy kötelezettség érvényesítésével kapcsolatban a termelőszövetkezet illetékes szerve által tett intézkedést, vagy annak elmulasztását a tag, illetőleg a családtag magára nézve sérelmesnek tartja.

Veres József a tagsági viták következő kritériumait jelöli meg: "... termelőszövetkezeti tagsági jogvitáról csak akkor beszélhetünk:

- ha a szövetkezeti tagnak vagy kollektívának a termelőszövetkezeti belső jogviszonyból folyó alanyi, vagyis jogszabályban, alapszabályban, szövetkezeti testületi vagy egyedi szervek határozataiban biztosított joga sérelmet szenved, s a reá nézve sérelmes intézkedést, határozatot a termelőszövetkezeti testületi szerv előtt megtámadhatja és jogorvoslat érdekében - a jogorvoslati elv figyelembevételével - vitafórumhoz fordulhat;

- ha a jogvita - jellegét tekintve - egyedi vita, vagy
- ha a vita a szövetkezeten belül szervezett, alanyi jogosultságokkal rendelkező kollektív kollektív jellegű jogvitája;
- végezetül, ha a jogvitákat jogerősen eldöntő szerv határozata jogszabályi, alapszabályi rendelkezésnél fogva kikényszeríthető." /1/

Egyéni jogvitáról beszélünk abban az esetben, ha a tagot /családtagot/ alanyi jogosultságában ért sérelme más tagok alanyi jogosultságától független, Ezzel szemben a kollektív jellegű jogvitát a szövetkezeten belül szervezett, az alapszabály vagy a közgyűlés határozata által elismert kollektívának /brigád, munkacsoport/, mint egésznek biztosított kollektív jellegű alanyi jogosultságai megsértése váltja ki. /2/

A tagsági viták köre kimerítően nem sorolható fel, hiszen annyiféle lehet, ahány alanyi jogosultság, ill. kötelezettség, s ezzel kapcsolatban tett intézkedés vagy mulasztás sérelmes.

Eljárási szempontból a tagsági vita fogalmánál kell megemlíteni a fegyelmi és kártérítési határozatokkal kapcsolatos jogorvoslati lehetőségeket is. A közgyűlés és a vezetőség bizottsága a belső önigazgatás keretében fegyelmi és kártérítési határozatokat hozhat. A fegyelmi és kártérítési eljárás jogvita formájában jelentkezik. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezekben az esetekben nincs szó érdekegyeztetésről és ügyfélegyenlőségről, mint a fentebb említett tagsági vita tárgyalása esetén. Itt alá és fölérendeltségi viszonyról van szó. Ezért az alapfoku fegyelmi és kártérítési eljárást csak abban az értelemben lehet jogvitának tekinteni, amennyiben a határozathozatalhoz szükséges tényállást kontradiktórius eljárás keretében tisztázzák. /3/

2/ A tagsági vitákban követendő eljárás elvi alapjai

Az 1967. évi III. törvény céljának megvalósításához nélkülözhetetlen annak megfelelő értelmezése és alkalmazása. Az egységes eljárás minél előbbi megteremtése a törvényesség betartásának is fontos követelménye. A tagsági jogvita eljárási szabályai csak a legalapvetőbb jogszabályi garanciákra támaszkodnak. Ennek oka: kíváncsian, hogy a termelőszövetkezetek maguk alakítsák ki a jogsérelemmel nem járó gyors és egyszerű eljárási gyakorlatot. A jogalkotó, figyelemmel az igen változatos helyi körülményekre, nem kívánta a termelőszövetkezetek kezét megkötni, annál is inkább, mert akkor elszakadt volna a valóságos életviszonyok által diktált követelményektől. Ezért, csak a legfontosabb sarkalatos követelmények nyertek szabályozást, A keretek kitöltése, mint feladat megoldása, azonban a mai kezdeti stádiumban még igen nehéz.

A tagsági viták eldöntésénél, tekintettel arra, hogy a termelőszövetkezeti tag nemcsak munkavállaló, hanem egyben tulajdonos is, a közösségi és egyéni érdek összehangolása roppant figyelmet és körültekintést kíván. Továbbá törekedni kell a viszonylagosan egységes eljárási gyakorlat kialakítására is.

II.

1/ A tagsági viták eldöntésére jogosult szervek

A Tv.93.§./1/ bekezdése értelmében a termelőszövetkezeti jogvitában a jogszabályban és alapszabályban foglalt hatásköri megkülönböztetés szerint - a termelőszövetkezet szervei döntenek. A termelőszövetkezeti szerveknek a tagsági vitákban részben kizárólagos, részben pedig érdemi döntési joga van. A kizárólagos döntési jogkört a törvény taxative

felsorolja. Ezekben az ügyekben sem a bíróság, sem az államigazgatási hatóság nem bírálhatja el a jogvitát.^{/4/}

A tagsági vitában elsőfokon a vezetőség bizottsága dönt, /: R.136.§./1/ :/ és csak bizonyos ügyekben jár el a közgyűlés és az üzemi vezető.

a/ A vezetőség bizottság megalakítása. A vezetőség bizottságát, a Tv. 74.§. /2/ bekezdése hívta életre, kimondván, hogy a vezetőség nevében a vezetőség tagjaiból alakított bizottság /a vezetőség bizottsága/ jár el. Ez a törvényhely a fegyelmi jogkörrel kapcsolatban született, de ugyanerről a bizottságról van szó a tagsági viták elintézésével összefüggésben is.

Orbán Sándor "A Tsz.vezetőség bizottságának helye és szerepe" c. cikkében több jelentős szervezeti kérdéssel foglalkozik.^{/5/} A többi között kifejti, hogy a vonatkozó rendelkezések nem döntenek el kifejezetten, kötelező-e létrehozni a vezetőség bizottságát, vagy nem. Valóban igaz, hogy annak ellenére, hogy a vezetőség bizottsága új szervként jelent meg a termelőszövetkezetekben, a jogszabály ott, ahol egyéb szervekről rendelkezik, a vezetőség bizottságát nem említi úgy, mint amelyet a jövőben kötelezően létre kell hozni. Azok a rendelkezések viszont, amelyek a vezetőség bizottsága hatásköréről beszélnek, kivétel nélkül kijelentő módon, és sohasem feltételelesen, mint lehetőséget utalják a tagsági vitákat a vezetőség bizottsága hatáskörébe. Ilyen jogszabályhelyek: a Tv.74.§./2/, A Tv.91.§./1/, a R.130.§./1/, a Vhr. 50.§./2/ bekezdése. E jogszabályhelyek és a 137.§./1/ bekezdése véleményem szerint már félreérthetetlenül utalnak arra, hogy a vezetőség bizottságát kötelezően meg kell alakítani. E bizottság létrehozása nem tartozik tehát a vezetőség diszkrecionális jogai közé.

Egyértelműen foglalt állást e kérdésben Szép György "A vezetőség bizottsága jogállása és feladata a termelőszö-

vetkezetekben" című tájértekezleti összefoglalójában. A kötelező megalakítással kapcsolatban ő is a leghatározottabban igennel válaszol. Mégis vannak olyan termelőszövetkezetek, ahol még ma sem működik a vezetőség bizottsága. Ez helytelen, és jogszabályellenes. E hiányosság az állami felügyelet nem ekkor hatékonyságának tudható be. E hiányosságok regisztrálása mellett, a jogszabály helyes értelmezéséből kiindulva, a vezetőség bizottságának funkcionálnia kell minden termelőszövetkezetben.

A vezetőség bizottságát - a vezetőség megbízatásának időtartamára - a vezetőség választja tagjai közül. A vezetőség bizottsága 3-5 tagból áll: elnökét a bizottság tagjai közül a vezetőség bizza meg /: R.137.§./1/ bek.:/.

Problémák jelentkeztek tekintetben, hogy a vezetőség bizottsága ténylegesen hány tagból álljon. A kérdést a gyakorlat oldotta meg. Szép György - a már idézett összefoglalójában - arra is rámutat, hogy egyformán jogellenes mind a bizottsági keret összeállítása, amelyből időnként kijelölik az eljáró egységet, mind a póttagok választása. Ilyen megfontolások alapján tehát még a legkisebb termelőszövetkezetekben is célszerűnek látszik az 5 tagú vezetőségi bizottság létrehozása.

Orbán Sándor a szervezeti kérdéssel kapcsolatban boncolgatja azt a kérdést is, hogy helyes-e, ha a tsz. elnöke a vezetőség bizottságának tagja, vagy egyenesen elnöke. Az általa felsorolt érvek a nemleges válasz alátámasztására meggyőzőek, de egyértelműbb választ kapunk erre a már említett tájértekezleti összefoglalóban. Az, a fejlődés egyre inkább kibontakozó irányát veszi alapul. Amilyen mértékben az új gazdaságirányítási rendszer keretében kifejlődnek a mezőgazdasági nagyüzemi gazdálkodás vállalatszerű vonásai, olyan mértékben kötik le az elnök idejét a gazdálkodás, az általános irányítás nagyobb problémái, úgy válik számára mind

nehezebbé, majd kizártta az, hogy a kisebb jelentőségű egyedi ügyekkel is foglalkozzék. A jövő fejlett termelőszövetkezetében az elnök helytelenül ismeri fel és rosszul szervezi meg saját munkáját, ha erejét és idejét az utóbbi kérdésekre fordítja.^{/6/}

A termelőszövetkezeti jogtanácsos, amennyiben termelőszövetkezeti tag, elvileg a vezetőség bizottságának is tagja lehet. A törvény 32.§-a értelmében azonban külső jogvitafórumon - amennyiben az elsőfokon a vita eldöntésében részt vett - már összeférhetetlenség miatt nem képviselhetné a termelőszövetkezetet, mint egyik felet. A jogtanácsosnak nem is feladata a vezetőség bizottságának jogalkalmazói munkájában való részvétel.

A vezetőség bizottsága döntéseit önállóan, saját felelősséggel hozza. Működése, egyedi ügyekben utasítást nem tűr, tehát független, elkülönült szervezet.

A vezetőség bizottságának elkülönültsége és függetlensége azonban csak viszonylagos. A függetlenség viszonylagossága két síkon jelentkezik. Először is, személyi függőségben, ami bizalmi jellegű személyi függőséget jelent. Ez azonban a termelőszövetkezeti közös érdek és a jogos egyéni érdek összehangolása terén nem jelenthet valóságos, utasításokban realizálódó függőséget. A bizalmi jellegű személyi függőség helytelen értelmezése következtében azonban akad rá példa, hogy a vezetőséget és a vezetőség bizottságát alá-fölé rendeltségben lévőnek tekintik. Ez kapcsolódik a függetlenség viszonylagosságának következő területéhez, amely látszólag nagyobb horderejű és a vezetőség operatív irányításából adódó alávetettségben jelentkezik. Véleményem szerint ez a függőség elvileg kiküszöbölhető, de gyakorlati nehézségek miatt az operatív szövetkezeti szervtől független vitafórum az önállóság legfőbb formai biztosítója.

Ez utóbbi kérdés azzal is összefügg, hogy a R. 137.§. /1/ bekezdése szerint a vezetőség bizottságát - a vezetőség megbízásának időtartamára - a vezetőség választja. A vezetőség bizottságát mint jogilag körülhatárolt szervet választja meg a vezetőség saját tagjai sorából. A vezetőség mandátumának lejártá után az új vezetőség új bizottságot választ. A vezetőség bizottsága mint testületi szerv nem azonos az egyes tagokkal. A négy éves időtartam alatt is mód van arra, hogy az egyes tagok elmozdíthatók legyenek. Az a bizottsági tag, aki ellentétes álláspontra helyezkedik a jó értelemben vett termelőszövetkezeti közös érdekekkel, visszahívható, esetleg fegyelmi úton elmozdítható, s helyébe új tag választható. Ez attól függetlenül megtörténhet, hogy ez az intézkedés érintené az adott személy vezetőségi tagságát. Ugyanakkor a vezetőség bizottsága ezzel - mint szervezet - nem változott.

Hangsúlyozni szeretném azt is, hogy a tagsági viták elintézésének olyan formát kell öltenie, amely - figyelembe véve a termelőszövetkezeti közös érdeket - megfelelő orvoslást nyújt a sérelmet szenvedett tagoknak, és ezen keresztül hatással van a termelőszövetkezeti parasztság tudati fejlődésére. Nem mindegy, hogy a vita eldöntése után az eljárás miatt a vitát kezdeményező tagban milyen érzések maradnak. Ebből kiindulva, valamely vezetőség bizottsági tag esetleg alkalmatlan lehet erre a tisztségre, jóllehet mint gazdasági szakember a vezetőségben zökkenő nélkül is jól tevékenykedik.

Már a fentiekből is kitűnik, annak ellenére, hogy a vezetőség egyes tagjai a vezetőség bizottságában is funkciót kapnak, nem jelentheti azt, mintha a vezetőség és annak bizottsága teljesen azonos lenne. A kettő különbözősége feladataik és céljaik különbözőségében mutatható ki legjobban.

A vezetőség alapvető feladata a termelőszövetkezet működésének és gazdálkodásának szervezése, átfogó irányítása. A vezetőség bizottságáé pedig a jogalkalmazás, ami egyrészt jelenti a belső vezetésből eredő jogalkalmazást /a fegyelmi jogkör gyakorlását, a tagsági viszonyból származó kártérítési igény érvényesítését, a végrehajtási ügyek intézését/, másrészt a törvényesség megtartása érdekében gyakorolt jogalkalmazást /a tagsági viták tárgyalását, elbírálását/. Más kérdés az, hogy a vezetőség bizottsága az objektivitás szemszögéből nézve egyrésztől hogyan tud "különválni" az operatív tevékenységet végző vezetőségtől, másrészt hogyan tud a kettős jogalkalmazói tevékenység között - a tag érdeksérelme nélkül - differenciálni.

b/ A közgyűlés, mint elsőfoku tagsági vitafórum. A közgyűlésnek megszűnt az általános hatásköre a tagsági viták területén, sőt a konkrét hatásköre is leszűkült. A közgyűlés a tagsági státussal kapcsolatosan, az általa választott vagy kijelölt üzemi vezetők kártérítési ügyeiben dönt elsőfokon. Ezenkívül fegyelmi jogkört gyakorol a vezetőségi, illetve az ellenőrző bizottsági tagsággal összefüggően elkövetett fegyelmi vétség miatt a vezetőség és az ellenőrző bizottság tagja, a közgyűlés által választott vagy kijelölt vezető felett. Vitás kérdés, hogy alkalmas-e a közgyűlés a gyors, kontradiktórius, bizonyításon alapuló eljárásra a tagsági vitákkal kapcsolatosan. Nézetem szerint a R. 136.§./2/ bekezdésében foglaltak alapján közgyűlési hatáskörbe utalt ügyekben a legmagasabb szintű szövetkezeti testületi szerv tulajdonképpen a belső igazgatási jogkörét gyakorolja. Végeredményben a közgyűlés csak status-kérdésekben lehet valóban vitafórum, amikor is a közgyűlés hatásköre kizárólagos.
/: Tv.17.§./2/ bek.b/ :/.

c/ Az üzemi vezető, mint elsőfoku vitaforum. Az üzemi vezetők egyes tagsági viták elintézésére jogszabályon alapuló jogalkalmazói jogkört kaptak. Ennek legfőbb indoka az, hogy az üzemi vezető közvetlen kapcsolatban van az alája rendelt kollektíva tagjaival, így a jelentkező problémák kiküszöbölése gyorsan, zökkenőmentesen megtörténhet.

Az üzemi vezető dönt a munkabeosztással, a munkaidő kihasználásával, a szabadság igénybevételével, a munkateljesítmény nyilvántartásával, a munka elszámolásával, a szervezeti egység által nyújtott segélyekkel és kedvezményekkel kapcsolatos ügyekben. /: R.136.§./3/ bek. :/ Ezen kívül átruházott hatáskörben akkor, ha bírósági vagy államigazgatási jogorvoslatnak nincs helye az adott ügyben, /: R.139.§/3/ bek. :/ s a vezetőség az ilyen ügyet az üzemi vezetőre bízta /: R.137.§. /4/ bek. :/.

Ezekben az esetekben az üzemi vezető köteles érdemi döntést hozni. Ez a kötelezettség nem öncélú, hanem fontos biztosítéka a közvetlenség elvének, a valóságos tényállás feltárásának, egyben jogorvoslati lehetőséget biztosít a termelőszövetkezeten belül. Az üzemi vezető hatásköre csakis a saját üzemegységének keretein belül maradhat. Az üzemi vezető önállóan egyéni felelősséggel dönt. Ezt a jogkörét illetve kötelezettségét másra át nem ruházhatja. Az üzemi vezetővel szemben, éppen a közvetlen kapcsolatok széles köre miatt, az elfogultsági kifogásokat csak a szorosan vett karokon kapcsolatok miatt érdemes figyelembe venni. Helyes, ha az üzemi vezető kizártságát a vezetőség bizottsága bírálja el. E szerint, kizáró ok esetén a vezetőség bizottsága - a jogorvoslati lehetőség megtartására figyelemmel - más üzemi vezetőt köteles kijelölni, az ügy eldöntésére.

**2/ A termelőszövetkezet vezetőség bizottságának
hatásköre**

A termelőszövetkezet általános hatáskörű testületi szerve a vezetőség. /: Tv.24.§.:/ Általánosan a fegyelmi, /: Tv. 74.§./2/ :/, a kártérítési ügyekben /: Tv. 91.§./1/ és /2/ bek. :/, a tagsági vitákban ... elsőfokon a vezetőség bizottsága dönt /: R.136.§ /1/ bek.:/. E jogszabályhelyek egybevetése a vezetőség bizottságának általános hatáskörét állapítja meg a tagsági viták elintézésében.

Az általános hatáskör azt jelenti, hogyha a jogszabály nem mondja ki valamely tagsági vitában a közgyűlés kizárólagos hatáskörét, vagy nem utalja az ügyet alapfokon az üzemi vezető hatáskörébe, mindig a vezetőség bizottsága jár el első fokon. Az üzemi vezetők hatáskörébe utalt vagy adott ügyekben pedig a vezetőség bizottságának másodfokú hatásköre van. A vezetőség bizottsága természetesen csak az egyébként hatáskörébe tartozó ügyekből adhat át az üzemi vezetők részére. Azokat az ügyeket, amelyekben a bírósági vagy államigazgatási jogorvoslatnak nincs helye, a R.139.§. /3/ bekezdése tételesen felsorolja. Ezek összevetéséből viszont az következik, hogy a leadható hatáskör csak a háztáji föld helyének kijelölésével kapcsolatos viták esetén valószínűsíthető. A háztáji föld helyének kijelölése azonban nem minden esetben képez anyagi jogosultságot a tag részére, hanem csak, ha az alapszabály vagy közgyűlési határozat alapján ez kikényszeríthető, főleg a zárt kertekben való szőlőföldtulajdon és földhasználat állandósításával kapcsolatban.

Az általános hatáskör személyi oldalát vizsgálva megállapítható, hogy a vezetőség bizottságának hatásköre a termelőszövetkezet összes dolgozóira kiterjed, függetlenül attól, hogy azoknál tagsági jogviszony vagy alkalmazotti jog-

viszony áll-e fent.^{/7/} Ez alól kivételt jelentenek a közgyűlés által választott vagy kijelölt vezetők és üzemi vezetők annyiban, amennyiben választott funkciójukban követnek el fegyelmi vétséget vagy károkozást - ezek az ügyek a közgyűlés hatáskörébe tartoznak.

A személyi körrel kapcsolatban tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a vezetőség bizottságának hatásköre tagsági vitákban kiterjed általában a tagokra, a közös munkában rendszeresen résztvevő családtagokra, a választott tisztségviselőkre, és üzemi vezetőkre, ha ügyük nem tartozik a közgyűlés hatáskörébe. Ezenkívül arra a más termelőszövetkezeti tagra is, akinek a beviteli kötelezettség folytán a termelőszövetkezet használja a földjét, s a földjáradékkal kapcsolatban vita merül fel./: Vhr. 50.§. /2/ bek. :/

Nem terjed ki a vezetőség bizottságának hatásköre a kívülállókra, csak akkor, ha a tagsági vita megszűnt termelőszövetkezeti tagsági viszonyból fakadó jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatos.

Az általános hatáskör azt is jelenti, hogy az el nem vonható, ugyanakkor az általános hatáskörű szerv /a vezetőség bizottsága/ elsőfokon csak a jogszabályban meghatározott ügyekben adhatja át a körülhatárolt hatáskörét.

3/ A vezetőség bizottságának működési feltételei

A vezetőség bizottságának akadálytalan működéséhez biztosítani kell a tárgyalás megtartásához megfelelő helyiséget. Gondoskodni kell a tárgyaláson elhangzottak jegyzőkönyvbe vételéhez, gépiróról és természetesen az ügyvitelhez szükséges költségekről. /: Papír, írószer, postaköltség, stb:/. Az ügyvitel ellátására a termelőszövetkezet elnöke ad megbízást, amely rendszerint az adminisztratív ügyeket végző egyik dolgozót érinti.

A vezetőség bizottságának elnöke a termelőszövetkezeti tagokat köteles tájékoztatni, hogy vitás ügyeikkel mikor, hol és kihez fordulhatnak. Ezt legcélszerűbb közgyűlés keretében ismertetni, éspedig a vezetőség bizottsága funkcionálásának megkezdését követő legközelebbi közgyűlésen.

A munkaidőben tartott tárgyalásra a brigádvezetők, csapatvezetők, vagy üzemvezetők az érdekelt tagokat kötelesek elengedni a közös munkából.

A vezetőség bizottságának elnöke a bizottság tagjait megfelelő időben köteles tájékoztatni a tárgyalás időpontjáról.

4/ A tagsági viták eljárásjoga

a/ A tagsági vita alanya. A tagsági vitában alanyként szerepel a termelőszövetkezet és ennek tagjai. Ezenkívül az eljárás alanya lehet a termelőszövetkezeti tagnak a közös munkában résztvevő családtagja is, amennyiben a Tv. 93.§. /2/ bekezdése értelmében a vita a termelőszövetkezet és a közös munkában résztvevő családtag között a munkavégzéssel kapcsolatos. /A továbbiakban: tag/.

Egyedi jogvita esetén a termelőszövetkezeti tag személyesen vesz részt az eljárásban. Indokolt és igazolt távollét esetében hozzátartozója képviselheti, két tanu előtt aláírt meghatalmazás alapján.

Tagsági vitában a tag képviselőtére a termelőszövetkezettel szemben a termelőszövetkezet jogtanácsosának nem adható engedély. Ügyvédi képviselőt nem kizárt, de arra ezideig alig került sor.

A törvény lehetővé teszi, hogy a 16. életévét betöltött kiskorú is termelőszövetkezeti tag lehet, továbbá mint családtag is részt vehet a közös munkában. Az ilyen kiskorú saját jogán, személyesen vehet részt az eljárásban, de tag-

sági vitája esetén törvényes képviselője meghatalmazás nélkül is képviselheti.

Kollektív tagsági vita esetén, azaz ha a szövetkezetben belül szervezett és alapszabályilag vagy közgyűlési határozatilag elismert kollektíva, kollektív jellegű alanyi jogosultságai vannak veszélyeztetve, vitás lehet, hogy az eljárásban közvetlenül ki vegyen részt. Részvételre az egész kollektívának megvan az alanyi jogosultsága. Ez azonban a gyakorlatban nem vihető keresztül. A kollektíva helyett és nevében képviselőnek célszerű eljárnia. Más oldalról körülhatárolva, azoknak, van joguk eljárniuk, akik az alanyi jogosultsággal rendelkező kollektíva nevében egyébként más jogcselekményt is végeznek /pl. szerződéskötésre jogosult, a kollektíva felhatalmazása alapján/.

A termelőszövetkezet részéről az eljárásban képviselőként, amennyiben a vitára termelőszövetkezeti tag magatartása szolgáltatott okot, a termelőszövetkezeti elnök, elnökhelyettes, vagy az üzemi vezető szerepel. Egyéb esetekben annak a szövetkezeti szervnek a képviselője, amely a tagra nézve sérelmes intézkedést hozta, vagy a mulasztást elkövette.

Az eljárás alanyai és azok képviselői /az eljárásban: résztvevő felek/ jogosultak az iratokba betekinteni, jegyzeteket és másolatokat készíthetnek. Jogosultak arra is, hogy vitájukkal kapcsolatos érveléseiket a tárgyaláson összefüggően előadják.

Az alanyoknak a tagsági vita során joguk van bizonyítékok beszerzését indítványozni; kérhetnek szakértői vélemény, tanukat jelölhetnek meg, stb.

Az eljárás alanyai egyenrangú ügyfelek a tárgyaláson. Ez az egyenrangúság, mellérendeltség hiányzik a kártérítési és fegyelmi határozatok hozatalánál jelentkező "tagsági vitászerű" eljárásból, amikor is a termelőszövetkezet részéről

a hatalmi jogkörnek alá van rendelve a fegyelmi vétséggel, vagy károkozással vádolt szövetkezeti tag.

b/ Az eljárás megindítása. Tagsági vitában a vezetőség bizottsága sohasem jár el "hivatalból". A tagsági vita mindig kérelemre indul. A kérelem alakisághoz nincs kötve. A tagsági vita elbírálására irányuló kérelmét a tag szóban és írásban egyaránt előterjesztheti a termelőszövetkezet döntésre jogosult szervénél. /: Vhr. 222.§./1/ bek.:/

A szóban előterjesztett kérelmet írásba kell foglalni. Ez a nyilvántartás és ellenőrzés hatékonysága miatt sohasem mellőzhető. Ellenkező álláspont jogszabálysértési lehetőségek tömegét hordozná magában.

Írásban megtett, vagy jegyzőkönyvben foglalt szóbeli kérelmet vizsgálni kell abból a szempontból, hogy egyáltalán tagsági vitáról van-e szó. Ez a vezetőség bizottsága elnökének a feladata. Ha a kérelemben foglalt panasz nem lehet alapja a tagsági vitának, azaz sem tárgyi, sem személyi feltételek oldaláról nem felel meg a tagsági vita kritériumainak, azt a vezetőség bizottságának elnöke elutasítja. Ugyanez a helyzet a nyilvánvalóan vélt sérelem esetén is. Az elutasítást azonban ilyenkor is részletesen és érthetően meg kell indokolni.

Amennyiben a tag nem a döntésre jogosult szervhez fordult, azaz a vezetőség bizottságának nincs hatásköre az ügyben eljárni, akkor vagy szóban kell megfelelő tájékoztatást adni, vagy ha kérelmét írásban nyújtotta be, ezt a megfelelő szervnek rövid időn belül át kell adni. Ezzel egyidőben a szövetkezeti tagot értesíteni kell, hogy ki, vagy melyik szerv intézi majd az ügyét.

c/ A határidő vizsgálata. Vizsgálni kell azt is, hogy a tag megfelelő időben nyújtotta-e be kérelmét. Ha vagyoni

követelésről van szó, a kérelem három éven belül, egyéb esetekben a sérelmes intézkedés vagy mulasztás tudomására jutásától számított 15 napon belül terjeszthető elő. A tudomásra jutás napját - véleményem szerint - legalább valószínűsíteni kell. A fent említett 15 napba nem számít be a tudomásra jutás napja, és nem késhet el a kérelem, ha a 15. napon munkaidőben szóban előterjeszti a tag /családtag/, vagy e nap 24. órájáig postára adja és ez megállapítható a postai bélyegzőről.

Ha a tagsági vitára a tag magatartása szolgáltatott okot, a vagyoni igény érvényesítése iránt a termelőszövetkezet illetékes szerve az elévülési időn belül intézkedhet. Az illetékes szerv az elnök, elnökhelyettes, vagy üzemi vezető, aki vagy saját elhatározása, vagy a vezetőség határozata /utasítása/ alapján indítványozhatja az eljárás megindítását.

Amennyiben a kérelem minden feltételnek megfelel, a vezetőség bizottsága írásban értesíti a kérelmezőt a tárgyalás helyéről és idejéről. A résztvevőket egyben figyelmeztetni kell, hogy esetleges bizonyítékaikat a tárgyalásra hozzák magukkal. A tárgyalási napot úgy kell kitűzni, hogy a Vhr. 223.§./1/ bekezdésében előírt 30 napos határidőn belül, ami a kérelem beérkezésétől számítandó, legyen elegendő idő arra, hogy a vezetőség bizottsága tárgyaláson írásban foglalt határozatot hozzon. Ugyanakkor a tagot úgy kell értesíteni, hogy azt a tárgyalás előtt pár nappal korábban megkapja azért, hogy ha szükséges, a tárgyalás idejére engedélyt kérhessen a közös munkából való távolmaradására. Itt kell megjegyezni, hogy Némethi László álláspontja szerint a tárgyalásra szóló idézöt legalább három nappal előtt ki kell kézbesíteni.^{/8/}

Ha a tagsági vitára a tag magatartása miatt kerül sor, őt figyelmeztetni kell arra is, hogy a tárgyalásról való távolmaradása a vezetőség bizottságát döntésében nem akadályozza. Ez vitatható, de többségi álláspont az, hogy ilyen esetekben az ügyfélegyenlőségben belül is megmutatkozik a termelőszövetkezet hatalmi jellege. Nem engedhető meg, hogy a szövetkezeti tag úgy hiusithassa meg a termelőszövetkezet jogos igényének érvényesülését, hogy nem megy el a jogvitával foglalkozó tárgyalásra. Ugyanakkor ez nem jelenti a vezetőség bizottságának hivatalból való eljárását, mert azt az illetékes termelőszövetkezeti szerv indítványára, kérelmére teszi.

A 15 napos határidő elmulasztása esetén a szövetkezeti tag az elmulasztott határidőtől számított 3 napon belül igazolással élhet, ha bizonyítja, hogy a mulasztás önhibáján kívül történt.

A kitűzött tárgyalási nap elmulasztása esetén, ha a tagsági vitára nem a tag magatartása szolgáltatott okot, szintén van helye igazolásnak. Sőt a jogszabályból /: a Vhr. 223.§./2/ bekezdéséből :/ azt lehet kiolvasni, hogy miután az eljárás során a tagot meg kell hallgatni, igazolásnak csak ebben az esetben volna helye. Véleményem szerint az említett kimentésre lehetőséget kell adni, azonban tekintettel a tagsági viták természetére, nem engedhető meg a túl hosszú határidő. A határidő eredménytelen eltelte minden esetben érdekmulást jelent.

Az elévülési időn túl kérelemmel érdemben nem lehet foglalkozni, sőt igazolásnak sem lehet helye.

d/ Kizárás az eljárásból. A jogszabály /: a Vhr.225.§. /3/ bekezdése :/ csak a másodfoku eljárásra vonatkozóan szabályozza az összeférhetetlenséget. Nem fér azonban kétség ahhoz, hogy az elsőfokú eljárás esetén is helye lehet kizárásnak.

Nem vehet részt az eljárásban a vezetőség bizottsága elnökeként vagy tagjaként az, akinek részvétele összeférhetetlen, vagy akitől a tárgyalagos döntés meghozatala egyéb okból nem várható el.

Összeférhetetlenség jelentkezik, ha a vezetőség bizottságának elnöke vagy tagja a vitában érdekelt termelőszövetkezeti tagnak, valamint a sérelmezett intézkedést tevő, vagy mulasztást elkövető vezetőnek házastársa, egyeneságon, illetőleg oldalágon, elsőízig rokona. Összeférhetetlenség jelentkezik annál a vezetőség bizottsági tagnál is, akinek a jogaira vagy kötelezettségeire a vita eldöntése kihatással lenne.

Az elfogultságot mindig körültekintően és szigorúan kell értelmezni, hiszen a falusi életviszonyok között a személyi kapcsolatok rendkívül szerteágazóak. Helytelen értelmezés megghiusithatná a vezetőség bizottságának egészséges működését.

Az összeférhetetlenséget a vezetőség bizottságának érintett tagja köteles bejelenteni, de a felek is hivatkozhatnak rá a tárgyalás megnyitása előtt. Az elfogultsági kifogást is mindig a felek terjeszthetik elő, de ezt is csak a tárgyalás megnyitása előtt.

Az összeférhetetlenség és az elfogultság alaposságát maga a vezetőség bizottsága bírálja el. Amennyiben az összeférhetetlenség /a megállapított elfogultság/ ellenére a tárgyalást lefolytatják, határozatot hoznak, vagy ha az összeférhetetlenséget az érintett bizottsági tag szándékosan elhallgatta, a határozat ez alapon is érvénytelen lehet. Ezen túlmenően a mulasztó bizottsági tag fegyelmi és anyagi felelőssége is felvethető.

e/ A tárgyalás menete. Tagsági vitákban a vezetőség bizottságának tárgyalása mindig nyilvános, azon bárki részt

vehet. A nyilvánosság fogalmát tágabban és szűkebben is lehet értelmezni. Németi László álláspontja szerint a tárgyaláson a termelőszövetkezet bármely tagja, alkalmazottja, a szövetkezeti tag családtagja és az állami felügyeletet gyakorló, valamint az érdekképviselői szervek képviselői vehetnek részt. Nézetem szerint a nyilvánosság fogalmát helyes, ha tágabban értelmezzük. Nehéz ugyanis körülhatárolni azt a személyi kört, amellyel kapcsolatosan a tárgyaláson való részvételi jog megállapítható lenne.

A tárgyalás megkezdése előtt a feleket meg kell kérdezni, hogy a vezetőség bizottságának eljáró tagjai ellen összeférhetetlenség vagy elfogultság miatt nem emelnek-e kifogást. Bejelentés esetén az elnök köteles olyan intézkedést tenni, amellyel az eljárás megindítható.

A tárgyalást az elnök nyitja meg. A tárgyalás megnyitása után számbaveszi a megjelenteket. Ha a tárgyaláson a szövetkezeti tag nem jelent meg, s a beérkezett kérelem alapján a bizonyítást el lehet végezni, a vezetőség bizottsága felveszi a bizonyítást, de a tag meghallgatása előtt határozatot nem hozhat. A meghallgatásra új határidőt tűz ki, figyelemmel a Vhr. 223.§./1/ bekezdésében előírt 30 napos határidőre.

A vezetőség bizottságának elnöke a tárgyalás megkezdésekor ismerteti a fél kérelmét. A tanúk a kérelem ismertetésekor nem lehetnek jelen.

A vezetőség bizottsága először a kérelmezőt hallgatja meg, majd felszólítja az ellenérdekű felet, hogy tegye meg észrevételeit. Az elnök a felek meghallgatása után, ha szükséges, indítványozza a bizonyítékok előterjesztését.

A felek részéről indítványozott bizonyítás elrendelése felől a vezetőség bizottsága határoz; ha a vezetőség bizottsága indokoltnak látja, a felek indítványa nélkül is elrendelhet bizonyítást.

A tárgyaláson az elnök a bizottsági tagoknak és a feleknek, továbbá képviselőiknek engedélyezi, hogy kérdéseket tegyenek fel. Az elnök fokozottan ügyel arra, hogy a felek az ügghöz nem tartozó kérdések feltevésével ne akadályozzák az eljárás gyors befejezését.

A vezetőség bizottságának tárgyalásán az elnök köteles a rendet és fegyelmet fenntartani. A tárgyalást súlyosan megzavaró, illetve a tárgyalási rendet sértő felet vagy jelenlevő más személyt az elnök a tárgyalás helyéről kiutasíthatja. Ezt jegyzőkönyvbe kell foglalni.

f/ A bizonyítékok. A tagsági viták legtöbbször szükségessé teszik a bizonyítási eljárás lefolytatását. Különösen, ha a vitázó felek merőben ellentétes álláspontot foglalnak el.

Köztudott, vagy a vezetőség bizottsága előtt ismert tényekre bizonyítást elrendelni nem kell. Mellőzhető a bizonyítás az olyan tényekre és megállapításokra is, amelyeket az ellenérdeklő fél, vagy maga az érintett fél is elismer, ugyancsak azokra vonatkozóan, amelyek valósága a rendelkezésre álló iratokkal kétséget kizáróan bizonyíthatók.

A bizonyítás során a vezetőség bizottsága tanukat hallgathat ki, iratokat szerezhethet be, szakértőt vehet igénybe és szemlét tarthat.

A tanuk. A tanukat a tárgyaláson egymás távollétében kell meghallgatni, figyelmeztetve a hamis tanuzás következményeire. A tanutól meg kell kérdezni, hogy a felekkel milyen érdekelttségi viszonyban van, és hogy annak folytán vagy más okból nem elfogult-e? Ha a tanu vallomása más tanunak vagy a személyesen meghallgatott félnek előadásával ellentétben áll, az ellentét tisztázását - szükség esetén -szembesítéssel kell megkísérelni.

Amennyiben a tanu a megjelenésben akadályoztatva van, az eljáró bizottság egyik tagja tárgyaláson kívül meghallgathatja. A meghallgatásról jegyzőkönyvet kell készíteni, és ezt a tanuval is alá kell íratni. A tárgyaláson kívül történő tanukihallgatásnál a felek is jelen lehetnek. A tanuk kérhetik a tanuzással kapcsolatosan felmerült költségeik, munkabérekiesésük megtérítését.

A szakértő. A tagsági viták során is előfordulhat, hogy az ügy tisztázásához szakértő meghallgatására van szükség. Szakértőként a szakmában járatos személyt kell meghallgatni. A felek a kijelölt szakértő személyével kapcsolatban észrevételt tehetnek összeférhetetlenség, elfoglaltság, szakértelenség hiánya címén.

Az elnöknek figyelmeztetnie kell a szakértőt a hamis szakvélemény következményeire. Ha a szakkérdés bonyolult, a szakértő véleményét írásban is kidolgozhatja, de a felek kérelmére a tárgyaláson a szakvéleményét érthetően, szóban is meg kell magyaráznia. Nyilvánvaló, hogy egy adott ügyben több szakértő közreműködése is elképzelhető.

A szemle. A szemle is gyakori bizonyítási eszköz a tagsági vitákban /Pl. a háztáji földdel, vagy a tag károkozásával kapcsolatban/. A szemlét a vezetőség bizottsága vagy valamely tagja a helyszínen, a felek jelenlétében végzi el, amelyről jegyzőkönyvet kell felvenni.

Itt kell megjegyeznen, olyankor, amikor a felvett bizonyítékokat a vezetőség bizottsága nem találja elegendőnek és a tárgyalás folyamán a bizonyítás kiegészítésére és a tényállás tisztázására nem kerülhet sor, a tárgyalást új határnap kitűzése mellett el kell halasztani. Az új határnap kitűzésekor figyelemmel kell lenni arra a követelményre, hogy a kérelem benyújtásától számított 30 napon belül az ügyet el kell dönteni.

Abban az esetben, ha a vezetőség bizottsága a tényállás tisztázásához a felvett bizonyítékokat elegendőnek találja, az eljárást befejezetté nyilvánítja és a tárgyalást berekeszti.

g/ A jegyzőkönyv. A jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell:

- a tárgyalás helyét és időpontját;
- a kérelem tárgyát;
- a vezetőség bizottság elnökének és eljáró tagjainak, továbbá a jegyzőkönyv vezetőjének nevét, a jelenlevő feleknek, illetve személyeknek adatait, a kérelem lényegét és a kérelmező azon nyilatkozatát, hogy kérelmét továbbra is fenntartja-e;
- az ellenérdekű fél védekezését;
- a bizonyítási kérelmeket és egyéb indítványokat, továbbá, hogy a tanúk a felekhez való viszonyában érdekeltek-e, vagy sem, és az igazmondásra való figyelmeztetést;
- az elhangzott tanuvallomás /szakértői vélemény/ lényeges tartalmát, az esetleg feltett kérdésekre adott és a szembesítés esetén elhangzott nyilatkozatokat;
- a feleknek a tanu kihallgatására, illetve vallomására, vagy a szakértő véleményére tett észrevételeit, és hogy a tanu kérte-e vagy nem a nyilatkozatai felolvasását;
- a vezetőség bizottságának a tárgyalás elhalasztására tett intézkedését;
- a vezetőség bizottsága határozatának rendelkező részét és rövid indokait;
- a jegyzőkönyvhöz csatolni kell továbbá a szemléről felvett vagy a tárgyaláson kívül kihallgatott tanu vallomásáról készült jegyzőkönyveket is.

A-jegyzőkönyvet a tárgyalás befejezésekor a vezetőség bizottságának elnöke, eljáró tagja és a jegyzőkönyvvezető aláírják.

h/ Határozathozatal. A vezetőség bizottsága a tagsági vitában határozattal dönt. Nézetem szerint a vezetőség bizottságának kétharmados szótöbbséggel kell meghozni határozatát. Erről ugyan a jogszabály kifejezetten nem rendelkezik, de a vitás ügyek megnyugtató elintézése ennek a követelménynek az alapjául szolgálhat. A határozatok írásba foglalása kötelező.

A határozat meghozatal után az elnök a tárgyalást újból megnyitja és a határozatot a felek előtt szóban kihirdeti, és indokolja.

A határozatban meg kell jelölni a tagsági vita tárgyát, a döntést, a teljesítés módját és határidejét, valamint a jogorvoslat lehetőségét és határidejét, illetve a döntés indokolását.

A határozat lehet az ügyet érdemben eldöntő, /azaz a vitát megindító kérelemnek egészben vagy részben helytadó/, vagy a kérelmet elutasító.

A határozatot két részre bonthatjuk: rendelkező részre és indoklásra. A határozat indokolásának a következőket kell tartalmaznia:

- a kérelem és a védekezés lényegét;
- a bizonyítás eredményét és mindazokat a körülményeket, amelyeket a vezetőség bizottsága a kérelem elbírálása során figyelembe vett és értékel;
- a döntés alapjául szolgáló jogszabályokat, belső szabályzatokat számszerűen;

Elutasító határozat esetén az elutasítás indokait is részletesen, meggyőzően kell rögzíteni.

A határozatot a vezetőség bizottságának elnöke írja alá, a kihirdetés után három napon belül a feleknek, ha képviselőjük járt el, akkor a képviselőknek is kézbesíteni kell. A határozatot tértivevénnyel vagy kézbesítőkönyvvel célszerű a felek részére megküldeni.

A határozat kézbesítése után az ügy elintézésének a módját és idejét az iktatókönyvbe kell bevezetni, az iratokat irattárba kell helyezni.

III.

Összefoglaló

A hatályban levő szövetkezeti jogszabályok a kialakult szövetkezeti életviszonyokat reálisan tükrözik. A magyar jogalkotásra jellemző - a bizonyos értelemben helyes - keretjogszabályalkotás. A megadott keretek élet diktálta konkrét tartalmát a gyakorlat, adott esetben a szövetkezeti tagok jó értelemben vett jogalkotói tevékenységéből eredő normák töltik ki. Amikor azonban ez a gyakorlat pozitív irányban eléri azt a fokot, amely lehetővé és egyben követelménnyé teszi annak állandósítását, a ferde kinövésnek lefaragásával való egységessé tételét, felmerül az a jogos társadalmi igény, hogy ez a gyakorlat jogszabályi elismerést is nyerjen. Ugy látom, a tagsági jogviták eljárásjogi kérdéseivel összefüggésben elérkeztünk erre a fokra, s ezért de lege ferenda az alábbiakat tartanám indokoltnak, illetve célszerűnek.

Az 1967. évi III. tv. XI. fejezetének, és az ehhez kapcsolódó végrehajtási jogszabályok módosítását. Ezt szükségesnek látom elsősorban a tagsági vita fogalmával kapcsolatban jelentkező ellentétes álláspontok alapján. Elhatárolandók a tagsági vitában és a kártérítési, illetve fegyelmi jogkörben meghozott elsőfoku döntések, mivel ez utóbbiak a belső igazgatási jogkör gyakorlását jelentik. Ehhez kapcsolódva tehát a közgyűlésnek az általa választott vagy kijelölt üzemi vezetők kártérítési ügyeiben való eljárása az elsőfoku határozat meghozatalában nem tagsági vita. Ugyanigy a vezetőség

bizottsága esetében sem beszélhetünk a kérdésekben tagsági vitáról. Amennyiben a fegyelmi és kártérítési ügyekkel kapcsolatos kérdéseket a tagsági vitától külön választanánk, kialakítható lenne a mostani vezetőség bizottsága, mint általános hatáskörű jogvita-fórum helyett, egy önállóságot minden oldalról jobban tükröző termelőszövetkezeti belső jogvita-fórum. Első lépésként a vezetőségi tagokkal való személyi azonosság megszüntetése látszik célszerűnek. A szövetkezeti jogvita-fórum tagjait termelőszövetkezeti tagokból a közgyűlés választaná. /Ezzel egyidőben szükségesnek látszik a tagsági jogviták eljárási kérdéseinek - egyetemes eljárási alapelveken nyugvó - átfogó szabályozása is/. Megítélésem szerint ennek alapos indokai vannak. A mezőgazdasági termelőszövetkezet jelentős feladatokat old meg. Az élelmiszerellátásban és gazdálkodásban betöltött alapvető funkciója mellett a társadalmi - nevelő funkciója is különös jelentőséggel bír. Ez utóbbi, a termelőszövetkezetnek főleg olyan szerveihez kapcsolódik, amelyek működésük során a tagok legalapvetőbb jogainak és kötelezettségeivel érintkeznek. Egy általános hatáskörrel bíró belső tagsági vita-fórum, a tagsági jogviták eldöntése során rendeltetéséből eredően azoknak a szervezeteknek az egyike, amelynek jelentősége a jövőben egyre fokozódik.

A vezetőség bizottságában jelenleg, de a kialakítandó belső önálló vitaforumban jövőben sem a hivatásos jogász szakemberek tevékenykednek elsősorban, így a kidolgozandó eljárási szabályokra nézve rendkívül fontosnak tartanám, hogy azok az egyszerű termelőszövetkezeti tagok által is érthetők legyenek.

LÁBJEGYZETEK

- /1/ Dr.Veress József: A termelőszövetkezeti tagok munkaügyi jellegű jogvitái. Acta Jur.et Pol. Szeged, 1968. Tom. XV. Fasc. 7. 12.old.
- /2/ Dr.Veress József: I.m. 10-11.old.
- /3/ Lásd bővebben: Mezőgazdasági jog Tankönyv II. XVI. fejezet.
- /4/ A külső jogorvoslati vitafórumokról lásd bővebben:
Dr.Magyar Árpád: A termelőszövetkezeti jogviták intézésének új szabályai. az MJSZ és a TOT Titkárságának közös kiadványa. Bp. 1968.
- /5/ Dr. Orbán Sándor: A termelőszövetkezet vezetőség bizottságának helye és szerepe. Állam és Igazgatás. 1968. 6.sz. 531-540.old.
- /6/ Dr.Szép György: A vezetőség bizottsága jogállása és feladata a termelőszövetkezetekben. Tájéraztekozetli összefoglaló. A Bakonytáji Mg.Tsz-ek területi szövetsége és a Veszprémi MTVB.Mg. Élelmezési Osztály kiadványa, 1968. XX. 6.p.
- /7/ V.ö. Dr.Orbán Sándor: I.m. 536.old.
- /8/ Dr.Németi László: A vezetőség bizottsága működésének időszerű kérdései. Magyar Mezőgazdasági Információk, 1969. 30.sz. 30.old.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967.évi III. tv.
2. 9/1967. /X.8./ M.M.s. rendelet a munkaügyi viták eldöntéséről.
3. Névai - Szilberek: Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó. Bp. 1968.
4. Az ujirázi Aranykalász Tsz. Alapszabálya és ügyrendje. /Hajdu-Bihar m/
5. A Kisteleki Uj Élet Tsz. Alapszabálya és ügyrendje.
6. A Tápéi Tiszatáj Mg.Tsz. Alapszabálya és ügyrendje.
7. A Kisteleki Uj Élet Mg.Tsz. vezetőség bizottságának határozatai.